

constcourt.tj

**АХБОРИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Маҷаллаи илмӣ-иттилоотӣ

**ВЕСТНИК КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Научно-информационный журнал

**№ 2 (58)
2023**

АХБОРИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ-ИТГИЛОӢ№ 2 (58)
2023

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 280/МҶ-97 аз 31 марти соли 2023 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2009 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад

Муассис: Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сармуҳаррир: Ашурзода А. А. – Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Муовини сармуҳаррир: Каримзода К. М. – муовини Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ

Ҳайати таҳририя:

Ҷамшедзода Ҷ. Н. судя-котиби Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Ҳошимзода Д. Д. сардори Раёсати коргузорӣ ва назорати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Шарофзода Р. Ш. узви Шурои илмӣ-машваратии назди Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Искандаров З. Ҳ. узви Шурои илмӣ-машваратии назди Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

© Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023
© Гурӯҳи муаллифон, 2023

ВЕСТНИК КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (58)
2023

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики
Таджикистан за № 280/МЧ-97 от 31 марта 2023 года

Журнал выходит с 2009 года, издается 4 раза в год

Учредитель: Конституционный суд Республики Таджикистан

Главный редактор: Ашурзода А.А. – Председатель Конституционного суда
Республики Таджикистан
Заместитель главного редактора: Каримзода К.М. – заместитель Председателя
Конституционного суда Республики Таджикистан,
кандидат политических наук

Члены редколлегии:

Джамшедзода Дж.Н. судья-секретарь Конституционного суда Республики Тад-
жикистан, кандидат юридических наук
Хошимзода Д. Д. начальник Управления делопроизводства и надзора
Исполнительного аппарата Президента Республики Тад-
жикистан, кандидат юридических наук
Шарофзода Р. Ш. член Научно-консультативного совета при Конститу-
ционном суде Республики Таджикистан, доктор
юридических наук, профессор
Искандаров З. Х. член Научно-консультативного совета при Конституци-
онном суде Республики Таджикистан, доктор юридичес-
ких наук, профессор

© Конституционный суд Республики Таджикистан, 2023
© Коллектив авторов, 2023

МУНДАРИҶА – СОДЕРЖАНИЕ

Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи Ваҳдати миллӣ	5
---	---

МАҚОЛАҲОИ ИЛМӢ – НАУЧНЫЕ СТАТЬИ

Ашурзода А.А.	Истиқлолияти давлатӣ ва падидаи назорати конститусионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	8
Ҷамшедзода Ҷ.Н.	Паём ва вазъи сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳон	18
Каримзода К.М.	Санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва нақши онҳо дар шароити дигаргуниҳои куллии ҳаёти ҷомеа	28
Шарофзода Р.Ш.	Становление и развитие института конституционного контроля в современном государстве	37
Алифбеков А.Н.	Вазъи ҳуқуқии андозбандии хизматрасониҳои фосилавии шахсони хориҷӣ	46
Мавлоназарзода О. А.	Законотворческая процедура как самостоятельная стадия оперативного законотворческого процесса	55

НАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИӢ –
НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА

Навидҳои Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон	59
Новости Конституционного суда Республики Таджикистан	61
Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи «Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешниҳод мешаванд	63
Требования, предъявляемые к статьям для публикации в журнале «Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан»	64

**ПАЁМИ ШОДБОШИИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН БА МУНОСИБАТИ
РӢЗИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ**

(26 – уми июни соли 2023, шаҳри Душанбе)

Ҳамватанони азиз!

Рӯзи ваҳдати миллӣ, ки ҳар сол дар кишвари соҳибистиклоли мо бо шукргузорӣ аз сулҳу суботи комил таҷлил мегардад, барои шаҳрвандони Тоҷикистон яке аз санаҳои муҳим ва таърихӣ ба шумор меравад.

Тамоми мардуми шарифи Тоҷикистон ва ҳамватанони бурунмарзиамонро ба ифтихори ин ҷашн самимона табрику шодбош гуфта, ба хонадони ҳар яки онҳо сулҳу оромии пойдор ва осоиши рӯзгор орзу менамоем.

Бисту шаш сол қабл аз ин, яъне 27-уми июни соли 1997 санади сарнавиштсоз – Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба имзо расид, ки ба шарофати он дар кишвар заминаи сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ҳамдигарфаҳмиву ваҳдати миллӣ гузошта шуд.

Ҳамватанони азизи мо хуб дар ёд доранд, ки Тоҷикистон ҳанӯз аз қадамҳои нахустини даврони истиқлолу озодӣ дар натиҷаи фитнаву дасисаи душманони миллати тоҷик ва давлати тоҷикон ба зарбаи даҳшатноку фоҷиабори таърих – муҳолифатҳои шадиди сиёсӣ ва баъдан ба гирдоби ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ рӯ ба рӯ гардид.

Дар як муддати кӯтоҳ шиддати ҷанг ба дараҷае расид, ки хатари аз байн рафтани давлати тозаистиклоли тоҷикон ва пароканда гардидани миллати тоҷик ба воқеияти даҳшатбори рӯз табдил ёфта буд.

Ҳамаи шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ аз боло то поён аз фаъолият боз монда, тамоми сохтору мақомоти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти ҳифзи ҳуқуқ фалаҷ гардида буданд.

Бо ташаббуси фарзандони огоҳу ватандӯст даъват гардидану баргузор шудани Иҷлосияи шонздаҳуми таърихии Шӯрои Олӣ дар шаҳри бостонии Хуҷанд ва интиҳоби роҳбарияти нави сиёсии мамлакат дар он шароити ниҳоят вазнин роҳи ягона ва дурусти қатъи хунрезӣ, барқарорсозии сулҳу оромӣ, сарчамъ кардани миллати тоҷик, бартараф намудани оқибатҳои ҷанг ва фароҳам овардани шароит барои таъмин намудани рушди Тоҷикистон буд.

Бинобар ин, хотирнишон менамоям, ки расидан ба сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва мустақкам намудани раванди ваҳдати миллӣ масири бисёр вазнину пурпечутоб буд.

Маҳз ба ҳамин хотир, барои мардуми кишвар ва хусусан, насли ҷавони мо, ки дар шароити сулҳу суботи комил ба воя мерасад, донистану дарк кардани қадру қимати сулҳу ваҳдат ва кӯшишу талоши пайваста ҷиҳати ҳифзу таҳкими он вазифаи муҳимтарин мебошад.

Имрӯз ҷашни ваҳдати миллӣ ҳамчун дастоварди бузургу таърихии халқамон ба яке аз ҷашнҳои умумимиллии мо ва рамзи иттиҳоду ҳамбастагии мардуми шарифи тоҷик табдил ёфтааст.

Ҳамчунин, бо ифтихор иброз медорам, ки ваҳдат дар баробари арзишҳои истиқлолу озодӣ ва ватану миллат ҷузъи таркибии хираду андешаи сулҳҷуёнаву таҳаммулгароёнаи мардуми Тоҷикистон ва равшанибахши роҳи пурифтихори созандагиву ободгаронаи аҳли ҷомеа гардидааст.

Воқеан, бояд гуфт, ки аввалин қадамҳо дар ҷодаи ризоияту ҳамдигарфаҳмӣ ва эҷоди раванди ваҳдати миллӣ маҳз дар ҳамон иҷлосияи тақдирсози таърихӣ гузошта шуданд.

Як нуктаи муҳимми дигарро низ таъкид бояд кард, ки баъди баргузориҳои иҷлосия роҳи мо то расидан ба истиқрори сулҳ хеле тӯлонӣ буд ва душманону хоинони миллату давлат баъди имзои Созишномаи сулҳ боз чанд соли дигар ба хиёнату ҷиноятҳои худ идома доданд.

Вале майлу иродаи қатъӣ ва ақлу хиради мардуми шарифи Тоҷикистон боис гардид, ки ҳама дар атрофи Ҳукумат муттаҳид шуда, бо вучуди вазъи бисёр мураккаб ва мушкилоти зиёди иқтисодиву иҷтимоии он рӯзҳо ба барқарорсозии баъдиҷангии минтақаҳои осебдида, зина ба зина обод кардану пешрафта гардонидани Ватан, давлат ва осоиши ҳар як хонадони мамлакат бо азму талоши ватандӯстона оғоз намоянд.

Аз нишондиҳандаҳои омории солҳои охир метавон натиҷа гирифт, ки Тоҷикистон ба марҳалаи рушди устувор ворид гардида, соҳаҳои саноат, кишоварзӣ, илму маориф, фарҳангу тандурустӣ, роҳсозиву коммуникатсия ва соҳаву бахшҳои дигар бомаром тараққӣ карда истодаанд.

Ин ҳама натиҷаи сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ, самараи заҳмати содиқонаву ватандӯстонаи халқи қаҳрамони Тоҷикистон ва албатта, моёи ифтихору сарфарозии хурду бузурги мамлакат мебошад.

Сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ ҳамчун омилҳои муттаҳидсозандаи мардуми тоҷик имкон фароҳам оварданд, ки бо истифодаи арзишҳои аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфташуда дар кишварамон таҳқурсии

ташаққули ҷомеаи шаҳрвандӣ гузошта шавад ва барои беҳтар гардидани сатҳу сифати зиндагии мардум, ободии Ватан ва ояндаи давлати соҳибистиқлоламон заминаи мусоид муҳайё гардад.

Дар робита ба ин, мехоҳам боз як масъалаи дигарро таъкид намоям.

Фарҳанги сулҳ пураарзиштарин неъмат ва беҳтарин дастоварди халқи тоҷик, ифодагари орзуву ормон ва нияту мақсадҳои наҷиби мардуми шарифи кишвар мебошад, ки арзишҳои ҷовидонаи инсондӯстиву фарҳангпарвариро дар тӯли асрҳо пуштибонӣ кардаанд.

Ҳамчунин, таъкид менамоям, ки дар шароити ниҳоят печидаву ҳассоси минтақа ва ҷаҳони муосир тарғибу талқини ғояҳои сулҳу амният, суботу оромӣ, ватандӯстиву ватанпарастӣ, худогоҳиву худшиносӣ, ҳисси ифтихори миллӣ ва омӯхтани таъриху фарҳанги миллат аҳаммияти аз ҳарвақта бештар пайдо кардааст.

Тазодҳои замони муосир, зуҳури ғояҳои хатарбор, шиддат гирифтани муборизаҳои мафкуравӣ, рақобатҳои иттилоотӣ ва хатарҳои дигар, ки тӯфони ҷаҳонишавӣ бо худ меоварад, моро водор месозанд, ки андешаи муқаддаси ваҳдати миллиро ба хоҳири саодати миллат ва бақои давлат ҳарчи бештар густариш бахшем.

Мо бояд дар ҳама ҳолат сарҷамъу муттаҳид, ҳушёру зирак ва барои ҳимояи манфиатҳои милливу давлатии худ омода бошем, истиқлолу озодиро ҳамчун неъматии муқаддастарини ҳаётимон ва ваҳдати миллиро чун дастоварди бузургтарини халқамон эҳтиёт ва ҳифз намоем.

Бори дигар ҳамаи шумо – ҳамдиёрони арҷмандро ба ифтихори Рӯзи ваҳдати миллӣ самимона табрик гуфта, ба ҳар хонадони кишвар тандурустиву хушбахтӣ ва ба Тоҷикистони маҳбубамон суботу оромии ҷовидонӣ орзу менамоям.

Рӯзи ваҳдати миллӣ муборак, ҳамватанони азиз!

МАҚОЛАҲОИ ИЛМӢ – НАУЧНЫЕ СТАТЬИ

АШУРЗОДА А. А.*

ҶАМШЕДЗОДА Ҷ.Н. *

ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ПАДИДАИ НАЗОРАТИ
КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: истиқлолият, истиқлоли давлатӣ, назорати конституционӣ, Конститутсия, Эъломияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳувият, озодӣ, соҳибхитиёрии давлат, Кумитаи назорати конституционӣ, Суди конституционӣ, қонуниятҳои конституционӣ.

Ключевые слова: независимость, государственная независимость, конституционный контроль, Конституция, Декларация независимости Республики Таджикистан, менталитет, свобода, государственный суверенитет, Комитет конституционного контроля, Конституционный суд, конституционная законность.

Key words: independence, state independence, constitutional control, Constitution, Declaration of Independence of the Republic of Tajikistan, mentality, freedom, state sovereignty, Constitutional Control Committee, Constitutional Court, constitutional legality.

Барои ҳар як халқу миллат Истиқлолият волотарин неъмат маҳсуб меёбад ва барои миллати мо низ Истиқлоли давлатӣ арзишмандтарин дастовард дар интиҳои асри гузашта ба ҳисоб рафта, нишонаи ҳувият ва озодӣ, ифтихор ва номус, рамзи саодат ва шарти бақои миллати соҳибхитиёру соҳибдавлати тоҷик мебошад.

Маҳз дар давраи соҳибистиқлолӣ барои таҳкими пояҳои ҳуқуқии истиқлолияти давлатӣ ва шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ тамоми чораҳои зарурӣ роҳандозӣ шуда, барои амалигардии онҳо тадбирҳои мушаххас андешида шуданд¹.

Дар ин замина, дар нахуст санаде, ки соҳибистиқлолии Тоҷикистон эълон гардид, (манзурам Эъломияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки 24 августи соли 1990 дар сессияи дуюми Совети Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардида буд) ҳокимияти судӣ ҳмчун як шоҳаи мустақили ҳокимияти давлатӣ эътироф шуд.

* АШУРЗОДА Абдулҳафиз Абду – Раиси Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон; Тел.: (+992) 918782350.

* ҶАМШЕДЗОДА Ҷамшед Назаршо – Судьяи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон; Тел.: (+992) 934593636.

¹ Ниг.: Маҳмудзода М. Суди конституционӣ зодаи Истиқлолияти давлатӣ // Сиёсати ҳуқуқӣ ва давлати демократӣ (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо). Душанбе: «ЭР-граф», 2017. С.353 – 359.

Баъд аз соҳибистиклол гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан ҳам роҳ ба сӯи эъмори давлати ҳуқуқбунёд кушода шуд. Яке аз нишонаҳои давлати ҳуқуқбунёд ин мавҷудияти падидаи назорати конститусионӣ мебошад.

Назорати конститусионӣ падидаи муҳими конститусионӣ буда, аз тарафи мақомоти махсуси давлатӣ бо номи мақоми назорати конститусионӣ ё Суди конститусионӣ ба амал бароварда мешавад ва ба таъмини мувофиқати қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутсияи давлат равона карда шудааст. Самаранокии қонунгузории конститусионӣ бевосита аз мақомоти назорати конститусионӣ вобастагӣ дорад¹. Яъне, самаранокии қонунгузории конститусионӣ аз волоияти Конститутсия бармеояд.

Агар ба таърихи пайдоши падидаи назорати конститусионӣ назар афканем, зикр кардан ба маврид аст, ки ғояи мазкур, ки дар шакли муосир аз Иёлоти Муттаҳидаи Амрико сарчашма мегирад. Ҳанӯз соли 1803 Суди Олии федералӣ дар хусуси доштани ҳуқуқ оид ба номутобиқ эътироф намудани дилхоҳ қонунҳо ба Конститутсияи ИМА, ки аз ҷониби мақомоти қонунгузории кишвар қабул карда мешаванд, эълон намуд. Яъне, нуқтаи ибтидоии назорати конститусионӣ ба қарори Суди Олии ИМА 1803 рост меояд, аз рӯи парвандаи Уилям Мерберӣ зидди Медисон (мақоми олии судии ин кишвар бесабаб офаридгори конститутсия ҳисобида намешавад)² ин модели назорати конститусионӣ баъдтар аз ҷониби як қатор давлатҳои низоми ҳуқуқии англосаксонӣ, инчунин баъзе давлатҳои Аврупо ва Амрикои Лотинӣ қабул карда шуд³.

Ба Конститутсия номутобиқ шуморидани қонун дар ҳамон давра ва ҳоло низ маънои онро дорад, ки чунин қонун бояд дар амал татбиқ нагардад. Аввалин мақоми махсуси назорати конститусионӣ бо номи Суди конститусионӣ дар Австрия дар асоси Конститутсияи соли 1920 ташкил карда шуд, ки барои зухур ёфтани навъи аврупоии назорати конститусионӣ асос гардид.

Дар айни замон дар давлатҳои, ки сохтори федералӣ доранд, назорати конститусионӣ дар се шакл амалӣ карда мешавад: аз ҷониби мақомоти

¹ Ниг.: Гашина Н. Н. Конституционный контроль как фактор обеспечения конституционного законодательства Российской Федерации // Вестник государственного и муниципального управления. 2012. № 2. С. 63 – 67.

² Суди Олии ИМА 24 феввали соли 1803 қарор қабул намудааст ва тибқи он санади қабулкардаи Конгресс дар соли 1789, ки ба ваколатҳои Суди Оли дахл дошт, ғайриконститусионӣ эълон шуд. Муфассалтар ниг.: Арутюнян Г. Г. Конституционный контроль: характер функционирования и развития системы: монография. Москва, 1997. С. 35-54;

³ Ниг.: Касаткина Н. М. Конституционный контроль в зарубежных государствах (тенденции развития) // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2012. № 5. С. 13.

судӣ, мақомоти ғайрисудӣ (квazисудӣ) ва шакли сеюм - омехта, яъне вақте ки назорати конститусионӣ аз ҷониби ҳарду амалӣ карда мешавад¹.

Хусусияти фарққунандаи назорати конститусионӣ, ки Суди конститусионӣ амалӣ менамояд, набудани низоми мақомоти тобеи он маҳсуб дониста мешавад². Иҷрои ваколатҳои ӯ ба салоҳияти қарори қабулшуда асос меёбад (ба ин на асоснокии сиёсӣ, балки бо далелҳои ҳуқуқии он мусоидат кардан мумкин аст). Иҷрои қарорҳо аз дастгирии сохторҳои қудратии дигар – Президент, Парламент, Ҳукумат, судҳо, додситонҳо, инчунин дастгирии ҷомеа вобаста аст.

Назорати конститусионӣ дар механизми ҳифзи ҳуқуқии конституция нақши муҳим бозида, ба таъмини амалигардонии арзишҳои асосии конститусионӣ (таҷзияи ҳокимият, арзиши олий доштани инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯ, афзалияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва ғ.) дар фаъолияти қонунгузорӣ ва ҳуқуқтатбиқкунӣ нигаронида шудааст, ин фаъолият оид ба муайян намудани мутобиқати санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулнамудаи мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор ба Конституция маҳсуб дониста мешавад³.

Лозим ба ёдоварист, ки падидаи назорати конститусионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз соли 1990 бо таъсис гаштани Кумитаи назорати конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯи кор омада буд, ки таъсиси он аз талаботи ҷомеа ва давлат ба мавҷудияти чунин як падида ва ниҳоди нав дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ шаҳодат меод.

Кумитаи мазкур назорат, риоя ва татбиқи меъёрҳои Конституцияро амалӣ менамуд ва баъдан дар таъсиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим бозид.

Ба фаъолияти ташкилии Суди конститусионӣ фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 майи соли 1995, № 238 замина гузошт ва тибқи он шароити зарурии корӣ фароҳам оварда шуд⁴. Дар иҷлосияи дуҷуми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 ноябри соли 1995 Қонуни

¹ Митусова И. А. Конституционный контроль в федеративном государстве // Гражданин. Выборы. Власть. 2021. №4 (22). С. 52.

² Василевич Г. А. Конституционный контроль и практика правоприменения в Республике Беларусь // Журнал российского права. 2001. № 1. С. 35.

³ Ниг.: Брежнев О.В. Предварительный конституционный контроль и его реализация в России: проблемы теории и практики // Актуальные проблемы российского права. 2020. Т. 15. № 10 (119). С. 37–43.

⁴ Аз таърихи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон // 25 сол дар ҳифзи Конституция ва қонуниятҳои конститусионӣ. Ба 25-солагии таъсисёбии Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Дар зери таҳрири А. Ашурзода. Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Таъминот-2009, 2022. – С. 31-33.

конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул шуд, дар он вазифаҳо, салоҳият, тартиби ташкил ва фаъолияти Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирифтанд, муайян карда шуданд.

Баъд аз қабули Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 ноябри соли 1995, № 84 Суди конститутсионӣ ба кор шурӯъ намуд.

Мақсади асосии таъсиси Суди конститутсионӣ ҳифзи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини волоияти меъёрҳои Конститутсия ва амали бевоситаи онҳо, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошад. Маҳз амали мустақими меъёрҳои Конститутсия ва таъмини волоияти ин меъёрҳо тақозо намуд, ки мақоми махсуси босалоҳият, мустақил ва бегараз таъсис дода шавад, то ин вазифаи басо муҳим ва муқаддаси ҳифзи арзишҳои конститутсиониро ба уҳда дошта бошад.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро ҳадафи асосии худ қарор дода, дар ин раванд Суди конститутсиониро ҳамчун рӯи ногозири чунин давлат дар низоми мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ муайян менамояд.

Мақсади асосии назорати конститутсионӣ – ин таъмин намудани мутобиқати ҳамаи санадҳои ҳуқуқӣ ба Конститутсия ҳамчун қонуни асосии давлат мебошад. Маҳз тавассути ин назорат дар кишвар асосҳои сохтори конститутсионӣ устувор гашта, қонуниятҳои конститутсионӣ ва ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои конститутсионии шаҳрванд таъмин карда мешавад. Гузашта аз ин, тавассути он фаъолияти мақомоти судӣ (дар кишварҳои, ки судҳо ваколати назорати конститутсиониро доранд), ба фаъолияти парламент ва ҳокимияти иҷроия таъсир расонида, принсипи боздорӣ ва мувозинат таъмин карда мешавад.

Дар давраҳои қабули аввалин конститутсияҳо тарзи махсуси ҳифзи Конститутсия пешбинӣ нагашта буданд. Аз ҷиҳати дар назария ва амалияи ҳуқуқӣ чунин шуморида мешуд, ки парламент бояд назорати конститутсиониро ба амал барорад. Зеро маҳз парламент қонунҳоро қабул менамояд ва мутобиқати онҳоро ба Конститутсия бояд ҳудуд ба амал барорад.

Чунин мавқеъ то ҳол дар баъзе давлатҳо боқӣ мондааст. Масалан, дар Люксембург, Ҳолланд, Финландия, Шветсия ва дигар давлатҳо чунин ақида ҳукмрон аст, ки агар парламент дар низоми мақомоти давлатӣ дар мадди аввал бошад, пас назорати конститутсионӣ низ бояд аз ҷониби ин мақомот ба амал бароварда шавад ва дигар мақомот набояд аз болои мақомоти

қонунгузор назорат кунад. Вазифаи судҳо бошад, танҳо назорати қонунӣ будани санадҳои мақомоти ҳокимияти иҷроия мебошад¹.

Дар як қатор давлатҳо бо мақсади назорати конституционӣ мақомоти махсуси назорати конституционӣ таъсис ёфтааст, ки мақомоти судӣ намебошад. Масалан, дар Фаронса назорати конституциониро Шӯрои конституционӣ ба амал мебарорад, ки он ба мақомоти судӣ мансуб нест. Аз давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар Ҷумҳурии Қазоқистон чунин мақом аз соли 1995 то соли 2023 ҷаъолият дошт, ки назорати конституциониро ба амал мебарорад.

Вобаста ба ин, Суди конституционӣ дар баробари зиёда аз 160 мақомоти назорати конституционии давлатҳои ҷаҳон тариқи мувофиқи судии конституционӣ пайи ҳифзи Конститутсия, ки он инъикосгари Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ҷаъолият дорад ва мавҷудияти он дар низоми ҳокимияти давлатӣ ва судӣ яке аз нишонаҳои давлати демократию ҳуқуқбунёд арзёбӣ мегардад.

Суди конституционӣ вобаста ба салоҳияти касбии худ масъалаи ҳуқуқро баррасӣ намуда, дар асоси дархосту пешниҳоди субъектони муроҷиат ба он, дар тӯли ҷаъолияти хеш масъалаҳои зиёдеро оид ба муайян намудани мутобиқати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутсия баррасӣ намуда, қарору таъинотҳои дахлдор қабул намудааст, ки онҳо дар таҳкими адолати конституционӣ дар кишвар саҳми назаррас доранд.

Бо мақсади рушди назорати конституционӣ баҳри таҳия ва омода намудани тавсияҳои илман асосноки масъалаҳои ҳуқуқӣ, ки ба самаранокии ҷаъолияти Суди конституционӣ таъсирбахш мебошад, аз моҳи июли соли 2009 Шӯрои илмӣ-машваратии Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби олимони намоёни соҳаи ҳуқуқ таъсис дода шуд.

Санаи 4 ноябри соли 2009 дар Суди конституционӣ ба истиқболи ҷашни 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтитоҳи ботантанаи Сомонаи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир гардид. Инчунин ҳуди ҳамон рӯз аввалин нашрияти Аҳбори Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 1 ба ҷоп расида буд².

¹ Касаткина Н.М. Конституционный контроль в зарубежных государствах (тенденции развития) // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2012. № 5. С. 18.

² Аз таърихи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон // 25 сол дар ҳифзи Конститутсия ва қонуниятҳои конституционӣ. Ба 25-солагии таъсисёбии Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Дар зери таҳрири А. Ашурзода. Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе: Таъминот-2009, 2022. – С. 34.

Чуноне, ки дар суҳанронии худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Чаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба истиқболи чашни 15-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта буданд:

«Дар низоми судии кишвар Суди конститусионӣ мақоми махсус дорад ва яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи он таъмини волоияти Конститутсия дар низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Аз ин рӯ, ҷоннок намудани фаъолияти Суди конститусионӣ дар низоми судии кишвар дар шароити бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд шарт ва зарур аст».

Бояд зикр кард, ки дар системаи судии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қабули Конститутсия ба ташаккули падидаҳои нави демократӣ, аз ҷумла ба таъсиси мақоми нави махсуси назорати конститусионӣ – Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун шоҳаи мустақили ҳокимияти судӣ, мақоми махсус дода шуда, моддаи 89 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Суди конститусионӣ бахшида шудааст.

Вобаста ба мақоми Суди конститусионӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳанрониашон ба муносибати 15-умин солгарди таъсиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз намуданд, ки «дар татбиқи меъёрҳои Конститутсия, пеш аз ҳама дар самти таъмини ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандон, ки ин арзишҳо меҳвари низоми давлати демократӣ мебошанд, ҳокимияти судӣ, аз ҷумла Суди конститусионӣ нақши бағоят муҳим дорад.

Ҳамзамон, вобаста ба рушди минбаъда ва аҳамияти Суди конститусионӣ, дар банди якуми Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январи соли 2011, № 976 тасдиқ гардидааст, чунин омадааст: «Бо назардошти инкишофи пешрафт ва рушди нумӯи босуръати соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа зарурияти такмили тақвияти фаъолияти Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти ҳифзкунандаи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шарт ва зарур аст. Зеро дар пайдории давлату таъмини истиқлолияти давлатӣ ва ҳифзу ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, манфиати давлату ҷамъият Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳимму муассир дорад»¹.

Қарорҳои Суди конститусионӣ барои тамоми мақомоти давлатию ҷамъиятӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони мансабдори онҳо ҳатмӣ буда, онҳо барои бартараф намудани номувофиқии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба

¹ Ниг.: Барномаи ислоҳоти судӣ- ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011- 2013. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://soi.tj/wp-content/uploads/2018/10/2011-2013.pdf> (санаи муроҷиат: 10.10.2023).

Конститутсия равона гардида, барои татбиқи дурусти қонуну санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мусоидат менамоянд. Вобаста ба ин, вақти мавриди амал қарор додани санадҳои Суди конститутсионӣ дар ҳуди онҳо нишон дода шуда, нисбат ба Қарори Суди конститутсионӣ шикоят овардан мумкин нест, ки чунин таҷрибаи судҳои конститутсионӣ дар Конститутсияҳои давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон эълон гардидааст.

Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун падидаи нави давлати ҳуқуқбунёду демократӣ ва мақоми махсуси назорати конститутсионӣ, дар тӯли фаъолияти начандон тӯлонии таърихиаш зарурат ва аҳамияти худро дар бунёди давлатдорӣ навини Тоҷикистон собит сохта, нишон дод, ки нақш ва мақоми ин ниҳоди адолат ҳамчун падидаи нодири ҷомеаи муосир дар таҷрибаи байналмилалӣ пазируфта шудааст.

Имрӯз, Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақомоти назорати конститутсионии дигар давлатҳо, аз ҷумла давлатҳои аъзои ИДМ, Аврупо ва Осиё ҳамкориҳои байналмилалиро ба роҳ мондааст, ки сол аз сол таҳким ёфта, вусъати тоза пайдо мекунад.

Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон узви Ассотсатсияи судҳои конститутсионии Осиё ва Иститутҳои муодил, Ассотсиатсияи Авруосиёгии мақомоти назорати конститутсионӣ, Конгресси умумиҷаҳонии мақомоти назорати конститутсионӣ ва Конференсияҳои мақомоти назорати конститутсионии кишварҳои Авруосиё мебошад.

Инчунин, Суди конститутсионӣ бо ҳашт мақомоти назорати конститутсионии хориҷи кишвар оид ба ҳамкориҳои дучониба Ёддошти тафохум ба имзо расонидааст.

Дар робита ба ин ҳамкориҳо, намояндагони Суди конститутсионӣ дар тамоми конференсияву чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ мақомоти назорати конститутсионии хориҷи кишвар иштирок ва бо маърузаҳо баромад менамоянд.

4-5 ноябри соли 2010 ва 17-19 сентябри соли 2015 дар шаҳри Душанбе бахшида ба 15 ва 20-солагии таъсисёбии Суди конститутсионӣ Конференсияи илмию амалии байналмилалӣ бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир гардид, ки дар он намояндагони судҳои конститутсионии зиёда аз 25 давлати хориҷа ва созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ширкат варзиданд, ки ин шаҳодати дар дохил ва хориҷи кишвар мақом ва манзалати хосса доштани Суди конститутсиониро бори дигар собит намуд.

Имрӯз, фаъолияти 28 – солаи он нишон дод, ки масъалаҳои баррасӣ намудаи он дар таъмини волоияти Конститутсия, таҳкими қонунияти

конститутсионӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд нақши муҳим бозиданд.

Суди конститутсионӣ дар давраи фаъолияти худ 147 дархосту пешниҳодҳои субъектҳои ҳуқуқи мурочиат ба Суди конститутсионӣ доштаро баррасӣ намуда, тибқи Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» нисбати онҳо 39 қарор ва 108 таъинот қабул кардааст.

Суди конститутсионӣ дар таъмини волоияти Конститутсия, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, қонуниятҳои конститутсионӣ саҳми назаррас дошта, дар доираи мурочиатҳои субъектҳои ҳуқуқи мурочиат ба Суди конститутсионӣ дошта маҳдуд нашуда, ҳамасола ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Нома оид ба вазъи қонуниятҳои конститутсионӣ дар соли равон ирсол менамояд.

Имрӯз нақши ҳокимияти судӣ дар рушди давлати демократию ҳуқуқбунёд, таъмини амалишавӣ ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии ҳар шахс ва ҳимояи манфиатҳои давлат босазо буда, ҳокимияти судӣ рисолати аслии худро баҳри таъмини адолати иҷтимоӣ иҷро менамояд.

Умуман, фаъолияти бомарому густурдаи Суди конститутсионӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки барои таҳкими қонуниятҳои конститутсионӣ дар кишвар, таъмини волоияти қонун ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд кӯшишҳои зиёдеро ба харҷ дода, роҳу усулҳои самарабахши ҳамкории байналмилалиро бо мақомоти ҳамшабеҳи хориҷи кишвар муайян намудааст.

Аз ин рӯ, Суди конститутсионӣ, ки рисолати асосиаш ҳифзи Конститутсия мебошад, минбаъд низ бо таъкиди салоҳияти худ дар таъмини суботи конститутсионӣ ва рушди таҳкими қонуниятҳои конститутсионӣ дар мамлакат ва бо ҳамин васила дар таъмини ҳамҷонибаи кафолати ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки Конститутсия пешбинӣ намудааст, саҳми арзандаи худро мегузорад.

АДАБИЁТ:

1. Арутюнян Г. Г. Конституционный контроль: характер функционирования и развития системы: монография. Москва, 1997. 114 с.
2. Аз таърихи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон // 25 сол дар ҳифзи Конститутсия ва қонуниятҳои конститутсионӣ. Ба 25-солагии таъсисёбии Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида мешавад. Дар зери таҳрири А. Ашурзода. Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ. – Душанбе, 2022. – С. 31-33.

3. Барномаи ислохоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://soi.tj/wp-content/uploads/2018/10/2011-2013.pdf>. (санаи мурочиат 10. 10. 2023);

4. Брежнев О.В. Обязательный судебный конституционный контроль в России: проблемы теории и практики // Актуальные проблемы российского права. 2019. № 3 (100). С. 67 – 74.

5. Брежнев О.В. Предварительный конституционный контроль и его реализация в России: проблемы теории и практики // Актуальные проблемы российского права. 2020. Т. 15. № 10 (119). С. 37– 43;

6. Василевич Г.А. Конституционный контроль и практика правоприменения в Республике Беларусь // Журнал российского права. 2001. № 1. С. 35 – 46.

7. Касаткина Н.М. Конституционный контроль в зарубежных государствах (тенденции развития) // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. № 5, 2012. С. 13 – 20;

8. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳои 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016 (моддаи 89). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 64 с.;

9. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26 июли соли 2014 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2014, №7 қ.1, мод.379; соли 2015, №3, мод.197; №7-9, мод.697; соли 2017, №5, қ.1, мод.266; соли 2021 №12, қ.1, мод.678, мод.679.

10. Маҳмудзода М. А. Сиёсати ҳуқуқӣ ва давлати демократӣ (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо). Душанбе: «ЭР-граф», 2017. - 632 с.

11. Митусова И. А. Конституционный контроль в федеративном государстве // Гражданин. Выборы. Власть. 2021. №4 (22). С.52 – 59.

Ашурзода А.А.
Чамшедзода Ҷ.Н.

Фишурда

ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ПАДИДАИ НАЗОРАТИ КОНСТИТУТСИОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои ҳуқуқии ташаккул ва рушди падидаи назорати конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар он таъкид мегардад, ки Истиқлоли давлатӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан ҳам роҳ ба сӯи эъмори давлати ҳуқуқбунёд кушода, яке аз нишонаҳои давлати ҳуқуқбунёд ин мавҷудияти падидаи назорати конститутсионӣ мебошад.

Қайд гардидааст, ки фаъолияти бомарому густурдаи Суди конститутсионӣ дар 28 соли даврони истиқлол аз он шаҳодат медиҳад, ки мақоми

мазкур барои таҳкими қонунияти конститусионӣ ва таъмини волоияти Конститутсияву қонунҳо нақши муассир дорад. Ҳамзамон, Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи кунунӣ усулҳои самарабахши ҳамкориҳои байналмилалиро бо мақомоти ҳамшабеҳи хориҷи кишвар ба роҳ мондааст.

Ашурзода А.А.
Джамшедзода Дж.Н.

Аннотация
ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ И ИНСТИТУТ
КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН

В данной статье рассматриваются правовые аспекты становления и развития института конституционного контроля в Республике Таджикистан. Подчеркивается, что государственная независимость Республики Таджикистан действительно открыла путь к правовому государству, а одним из признаков правового государства является существование института конституционного контроля.

Отмечено, что успешная и широкомасштабная деятельность Конституционного суда за 28 лет Государственной независимости свидетельствует о том, что этот институт играет эффективную роль в укреплении конституционной легитимности и обеспечении верховенства Конституции и законов. В то же время, Конституционный суд Республики Таджикистан на современном этапе наладил эффективные методы международного сотрудничества с аналогичными зарубежными органами страны.

Ashurzoda A.A.
Jamshedzoda J.N.

Annotation
STATE INDEPENDENCE AND INSTITUTE OF CONSTITUTIONAL
CONTROL IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article examines the legal aspects of the formation and development of the institution of constitutional control in the Republic of Tajikistan. It is emphasized that the state independence of the Republic of Tajikistan really opened the way to a rule of law state, and one of the signs of a rule of law state is the existence of the institution of constitutional control.

It is noted that the successful and large-scale activities of the Constitutional Court over 28 years of State independence indicate that this institution plays an effective role in strengthening constitutional legitimacy and ensuring the supremacy of the Constitution and laws. At the same time, the Constitutional Court of the Republic of Tajikistan has at the present stage established effective methods of international cooperation with similar foreign bodies of the country.

КАРИМЗОДА К.М.*

ПАЁМ ВА ВАЪЗИ СИЁСИВУ ИҚТИСОДИИ ҶАҲОН

(Андешаҳо атрофи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022)

Калидвожаҳо: паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, хуччати барномавӣ, Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аъзои Маҷлиси миллӣ, вакилони Маҷлиси намояндагон, аъзои Ҳукумат, ҳокимият ва ҷомеа, давлатдорӣ, фарҳанги сиёсӣ, самтҳо ва авлавиятҳо, вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон, равандҳои геосиёсӣ, лидер ва роҳбари сиёсии давлат, фалокатҳои гуманитарӣ, инқилобҳои ранга, арзишҳои анъанавӣ, бархӯрдҳои геосиёсӣ, низоъҳои тиҷоратӣ, таҳримҳои иқтисодиву тиҷоратӣ.

Ключевые слова: послание Президента Республики Таджикистан, программный документ, Маджлиси Оли Республики Таджикистан, депутаты Маджлиси намояндагон, члены Маджлиси милли, члены Правительства, власть и общество, государственность, политическая культура, направления и приоритеты, политическая и экономическая ситуация в мире, геополитические процессы, лидер и политический руководитель государства, гуманитарные катастрофы, цветные революции, традиционные ценности, геополитические конфликты, торговые конфликты, экономические и торговые санкции.

Key words: message of the President of the Republic of Tajikistan, program document, Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, deputies of the Majlisi Namoyandagon, members of the Majlisi Milli, members of the Government, government and society, statehood, political culture, directions and priorities, political and economic situation in the world, geopolitical processes, leader and political head of state, humanitarian disasters, color revolutions, traditional values, geopolitical conflicts, trade conflicts, economic and trade sanctions.

Аз ироаи паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 10 моҳ сипарӣ шуда бошад ҳам, аммо таваҷҷуҳи ҷомеаи Тоҷикистон ва намояндагони касбу кори гуногун ҳамоно ҳам ба он зиёд мебошад. Зеро масъала ва проблемаҳои дар паём зикршуда бо паёмҳои пеш алоқамандӣ дошта, паёмҳои минбаъда аз он сарчашма мегиранд. Аз ин рӯ, масъала ва проблемаҳои паём ҳамеша актуалӣ боқӣ мемонанд.

* КАРИМЗОДА Карим Мазӣ – муовини Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои сиёсӣ; Тел.: (+992) 918670532

Чунин таваччуҳ ба паёми роҳбари давлат бесабаб нест. Он аз як тараф, агар аз аҳамияти хоса касб намудан ҳамчун ҳуҷҷати муҳими барномавӣ, сиёсию ҳуқуқӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, илмӣ ва фарҳангӣ шаҳодат диҳад, аз ҷониби дигар – як нав ҳисоботи роҳбари давлат дар назди халқи Тоҷикистон аст. Яъне ҳамасола Пешвои миллат дар назди вакилони Маҷлиси намояндагон, аъзои Маҷлиси миллӣ, аъзои Ҳукумат ва аҳли ҷамоатчигӣ баромад намуда, ҳолат ва дурнамои рушду таҳкими самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо таҳлилҳои мушаххаси илмию амалӣ ба диққати аҳолии мамлакат мерасонад.

Баъдан, паём як нав алоқамандии мутақобилаи ҳокимият ва ҷомеаи Тоҷикистон аст, ки инъикоси ба халқ тааллуқ доштани ҳокимият ва дар назди халқ ҳисоботдиҳанда будани ҳокимияти давлатӣ ба шумор меравад, ки тавассути паём ба таври густурда ба аҳоли фаҳмонида мешавад.

Алоқамандии мутақобилаи паём, инчунин дар он зоҳир мегардад, ки баъди ироаи он садҳо нафар олимону коршиносони соҳаҳои гуногуни илм ва хоҷагии халқи мамлакат, хизматчиёни давлатӣ ва намояндагони табақаҳои гуногуни ҷамъиятӣ нуқтаҳои гуногуни Паёмро, ки ба фаъолияти ин ё он соҳаҳо таалуқ дорад, бо истифода аз усули таҳлили муқоисавӣ таҳлил намуда, бо ҳамин дар васеъ кушодани паҳлуҳои гуногуни он ва ба халқи Тоҷикистон дастрас намудани он фаълоне иштирок менамоянд. Нуқтаи назари худро нисбати ин ё он нуқтаи паём ба таври мушаххас иброз мекоранд.

Аҳамияти бузурги сиёсӣ ва иҷтимоии паём дар он аст, ки он бо диди масъалаҳо, таҳлил ва тартиби гузориши онҳо, вазъи соли ҳисоботӣ, пешгӯиҳои рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва вазифагузориҳо барнома ё дурнамои мукаммали фаъолияти давлатро дар давраҳои муайян ва оянда менамояд ва он бо назардошти муайян кардани самтҳо ва авлабиятҳои соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоии мамлакат, азму талошҳо барои муҳайё сохтани шароити зиндагии шоиста ба ҳар як сокини мамлакат, ҳалли саривақтии масъалаҳои вобаста ба таъмини нишондиҳандаҳои дурнамо ва таъкиди афзалиятҳо пешниҳод мегардад.

Ҳамчунин, паёми навбатӣ дар партави тайёри ба ҷашнгирии 35 солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир гардид, ки соҳибистиқлолӣ дар таърихи ташаккули давлати миллӣ, фарҳанги давлатдорӣ, фарҳанги сиёсӣ, ташаккули сифатан нави андешаи миллӣ, ҳувияти миллӣ ва худшиносиву худогоҳӣ нақши мондагори худро боқӣ гузоштааст ва бо паём муроҷиат кардани сарвари давлат низ падидаи нави конститутиони замони соҳибистиқлолӣ маҳсуб меёбад.

Бинобар ин, ҷашни истиқлолият ба паёми Пешвои миллат ҳамеша рангу бори тозаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ, руҳбаландӣ, руҳияи сафарбарӣ ва созандагиву бунёдкориро зам менамояд.

Аз ин рӯ, табиист, ки паём ҳамчун ҳуҷҷати барномавии давлатӣ, ки сиёсати пешгирифтаи давлат ва Ҳукумати мамлакат дар он ифода мегардад, аз маркази диққати аҳолии мамлакат дур буда наметавонад¹.

Масъалаи муҳиме, ки пайваста дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон садо медиҳад ва роҳбари давлат нисбати он бо дарк ва фаҳмиши баланди масъала ва проблема ҳарф зада, сарчашмаву омилҳои ба он таъсиркунанда, оқибату паёмадҳои манфии онро ба сиёсат ва иқтисодиёти ҷаҳон, амнияти байналмилалӣ, равобити тижоратӣ, аз ҷумла ба сиёсат ва иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъбинона мавриди таҳлил қарор медиҳад, инчунин дар назди мақомоти давлатӣ ва халқи Тоҷикистон ҷиҳати кам кардани таъсирҳои ноговори он ба иқтисодиёт ва некуаҳволии мардум масъала ва вазифаҳои созанда мегузорад, ин таҳлили вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон ба шумор меравад.

Зеро халқи Тоҷикистон низ ҳамчун қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ аз равандҳои геосиёсӣ ва иқтисодию молиявӣ ба он вобаста бе тафовут набуда, проблемаҳои ҷаҳони муосирро ноҳида нагирифта наметавонад.

Вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон ин вазъият, ҳолат, раванди кор ва дурнамои ҳолати ба миёномадаи геосиёсӣ, иқтисодӣ-молиявӣ, иҷтимоӣ, амнияти байналмилалӣ, минтақавӣ ва ҳарбӣ дар сатҳи ҷаҳон ва дараҷаи таъсири он ба давлатҳои алоҳида дар давраи муайяни таърихӣ арзёбӣ мегардад. Он аз омилҳои зиёде, аз қабилҳои ҳудуди давлат, минтақаи ҷойгиршавӣ, муносибат ва ҳамкориҳо бо ҳамсоядавлатҳо ва дигар давлатҳои ҷаҳон, инчунин созмонҳои байналмилалӣ умумӣ ва минтақавӣ, лидер ва роҳбари сиёсии давлат, қувваи ҳарбӣ ва сатҳи иқтисодиёти давлат ва ғ. вобаста мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳони имрӯзаро таҳлил намуда, қайд намуданд, ки «... солҳои охир вазъи сиёсиву иқтисодии ҷаҳон хеле мураккаб гардида, инсоният дар давраи ниҳоят ҳассос

¹ Ниг.: Раҳимзода Р.Ҳ. Дурнамои иқтисоди мамлакат дар Паёми Пешвои миллат//Садои мардум 7.01.2020. №3-4. Сайнозимзода Ф.С. Аҳамияти сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.–Душанбе: “ЭР-граф”. 2020; Раҳмон Д.С. Боло бурдани сатҳи касбият омӯзгорон вазифаи мост(дар партави Паём) // Минбари ҳуқуқшинос 31.12.2018. № 23-24; Тоҳиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента // Народная газета. 20.07.2005. №29.

ва душвортарини таърихи қариб сад соли охири худ қарор дорад. Таъсири манфии бархӯрдҳои геосиёсӣ, низоҳои тиҷоратӣ, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, инчунин, пайомадҳои тағйирёбии иқлим ба иқтисоди кишварҳои ҷаҳон шиддат ёфта, яроқнокшавии бошитоб ва оғози марҳалаи «чанги сард» боиси халалдор шудани низоми муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратии байни давлатҳо ва ба вуқӯъ омадани бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодӣ гардид.

Бахусус, соли 2022 таҳримҳои иқтисодиву тиҷоратӣ вусъат гирифта, занҷираҳои мавҷудаи таъминоти молу маҳсулот канда, истехсоли маҳсулот коҳиш ёфт ва нархҳо, махсусан, нархи маводи ғизоӣ ба таври бесобиқа боло рафтанд»¹.

Ин таҳлилҳои муҳим ва амиқи роҳбари давлат аз омӯзиш ва мушоҳидаҳои равандҳои геополитикии даҳсолаҳои аввали асри ХХI бармеоянд, ки онҳо то дараҷае натиҷаи таҳаввулоти бузурги геополитикии охири асри ХХ – яъне аз байн рафтани Иттиҳоди Шуравӣ ва низоми сотсиалистӣ ҳамчун як қутби муайянкунандаи муносибатҳои байналмилалӣ ба шумор мераванд. Яъне ин таҳаввулот бояд ба раванди минбаъдаи сиёсати ҷаҳонӣ, ки он тартиботи ҷаҳонии дар шаҳри Ялта (1945) муайнгардидаи низоми Вестфалӣ ба ҳисоб меравад, дигаргунӣ ворид намуда, ба муътадил гардидани сиёсати ҷаҳонӣ оварда мерасонид.

Аммо вазъ ба ин ҳол сурат нагирифт. Дар ин раванд демократия ва либерализми Ғарб худро ғолиб эълон намуда, минбаъд ба муносибатҳои байналмилӣ ва байнидавлатӣ тавассути «фалокатҳои гуманитарӣ», «инқилобҳои ранга», «ҳифзи ҳуқуқи инсон», «баҳори арабӣ» ва ғ. таъсир расонида, интиҳоби сиёсии давлату халқҳои алоҳидаро ба нестӣ оварда расонид.

Инсоният шохиди ҳодисаҳои бесобиқаи даҳолат ба корҳои дохилии давлатҳо, аз байн бурдани низоми суботи сиёсиву иқтисодӣ, ба инобат нагирифтани иродаи аксарияти кулли халқҳо дар Сербия, Ироқ, Афғонистон, Судон, Тунис, Яман, Ливия, Сурия, Беларусия ва Украина гардид.

Аз ҷониби дигар, захираҳои табиӣ (манбаҳои сузишворӣ, пиряхҳо, обҳои нӯшокӣ, маҳсулоти хурока ва ғ.) сол аз сол кам гардида, пандемия, ҳодисаҳои гуногуни фоҷиабори экологӣ ба инсоният зарари зиёди молию ҷонӣ ба бор меоранд. Дар муқобили ин аҳолии курраи замин сол то сол зиёд шуда, талаботи он ба маҳсулоти ниёзи аввалиндараҷа боло меравад.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23 декабри соли 2022, Душанбе: «Шарқи озод», 2022. С.3.

Дар ин ҳолат абарқудратҳо ба ҷойи муттаҳид будан ва якҷоя мубориза бурдан бар зидди хатарҳои умумиҷаҳонӣ, вазъияти геополитикиро муташанниҷ гардонидан, даҳолат ба корҳои дохилии давлатҳо боз ҳам авҷ гирифта, ягон давлати хурду миёна аз чунин мудохила кафолати эмин буданро надорад.

Ин замон ҳамчун сад соли пеш аз ин, амалан сабабҳои сар задани ҷанги якум ва дуюми ҷаҳон – аз нав тақсим кардани ҷаҳони тақсимшударо мемонад.

Ҳодисаҳои фоҷиабори дар мамлакатҳои дар боло зикршуда, ба хусус солҳои охир ба «баҳори арабӣ» ва табодулоти давлатӣ гирифтӣ гардида, нишон медиҳанд, ки мақсад ва ҳадафҳои таҳиягарони ин ҷангҳо ва муноқишаҳои дохилӣ на ҳифзи манфиатҳои миллии давлатҳо ва халқҳои алоҳида, балки сарқӯб намудани давлатҳои сиёсати мустақилонаи давлатдориро пешгирифта ва тайёр намудани мавқеъ барои дар оянда бо чунин роҳ даҳолат кардан ба корҳои дохили дигар давлатҳо мебошад.

Ин масъала дар паём инъикоси худро ёфт ва чунончи зикр карда шуд «имрӯзҳо равандҳои геополитикӣ ҳамонро мураккабу печида боқӣ монда, боиси афзоиши муҳолифату низоъҳо, шиддат гирифтани рақобат ва талоши кишварҳо барои тавсеаи нуфуз дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон гардидаанд. Ин ҳолат боиси ба миён омадани таҳдиду хатарҳои бесобиқаи амниятӣ гардида, дар маҷмӯъ, ба сохтори бунёдии муносибатҳои байналмилалӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад».

Бояд зикр кард, ки дар рафти ин ҷангҳо нақши «муборизаи шадиди иттилоотӣ», яъне тавассути барғалат, нодуруст ва яктарафа маънидод намудани ҳодисаҳо, сафедро сиёҳ ва сиёҳро сафед нишон додан, шӯронидани аҳолии аз маърифати сиёсӣ, ҳисси ватану ватандорӣ, худшиносиву худогоҳӣ дур ва зери фиребу найранги хочағони хориҷии худ афтида, хело калон ҳаст.

Чизи муҳиме, ки таҳиягарони ин муноқишаҳо ба он аҳамияти ҷиддӣ медиҳанд ва барои онҳо ҳамчун равшан ба балои оташ зарур аст, ин аз байн бурдани ваҳдати милли ва ҳамдигарфаҳмии халқҳо мебошад, ки дар аксар мавридҳо таҳиягарони муноқишаҳо ба ин нияти нопоки худ муваффақ мегарданд.

Мавриди зикр аст, ки дар 32 соли истиқлолияти давлатӣ дар ҳаёти халқи мо ба ғайр аз ҷанги шаҳрвандии таҳмилӣ, дидани чунин амалҳои зишт низ кам набуданд, ки таҳмилгарони онҳо пайваста пайи ноором намудани авзои сиёсӣ иҷтимоии мамлақати мо ба амал мебароварданд. Тайи ин солҳо на як бору ду бор нияти нопок ва тири онҳо дар вилоятҳои Хатлону Суғд,

ноҳияҳои Тавилдараву Рашт, пойтахти мамлакатамон шаҳри Душанбе ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон хок хӯрдааст.

Яке аз хавфу хатарҳои ба мо мунтазам таҳдидкунанда – ин зуҳуроти манфии терроризм ва экстремизм мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ин амалҳоро на аз рӯи шунидаш, балки аз таҷрибаи талхи бар сари халқи мо омада дарк намуда, пайи пешгирии онҳо чораҳои муассир меандешад ва дар назди мақомоти амнияти мамлакат вазифаҳои мушаххас гузошта мешавад.

Терроризм аз ҷиноятҳои махсусан хавфнок ва хатарнок арзёбӣ гардида, он дар шакли кирдорҳои қасдона ва радикалӣ содир шуда, аломатҳои вазнин он – тарқиш, оташ задан, несту нобуд кардани молу мулк, халалдор сохтани амнияти давлат ва ҷомеа, ҷафолияти мақомоти давлатӣ ва сохторҳои низомӣ, тарсонидани шумораи зиёди одамон бо роҳи террор ва куштор ва ғ. ба шумор мераванд.

Бинобар ин, масъалаи мазкур низ аз паёми Пешвои миллат берун намонд ва таъкид гардид, ки:

«Имрӯзҳо гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ барои даъват ва ҷалб намудани шаҳрвандон ба сафҳои худ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ роҳу усулҳои навро истифода карда, ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳро бо ғояҳои тундгарой гумроҳ месозанд. Аз ин лиҳоз, мақомоти дахлдорро зарур аст, ки ҳамоҳангсозии ҷафолиятро дар самти ошкор ва пешгирӣ намудани хавфу хатарҳои террористиву экстремистӣ боз ҳам вусъат бахшида, бо роҳи тақвияти корҳои фаҳмондадиҳӣ пеши роҳи гароидани ҷавонон ба равияҳои ифротгаро гирифта, онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умуминсонӣ тарбия намоянд».

Ҷиҳати пешгирӣ аз ҷиноятҳои хусусияти экстремистиву террористидошта ва ҷиноятҳои, ки бо истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ содир мешаванд, Пешвои миллат таъсиси Маркази ягонаи иттилоотиро зарур арзёбӣ намуданд.

Аз ҷониби давлат хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ мактаби ҷавонмардӣ арзёбӣ гардида, тарбия намудани хизматчиёни ҳарбӣ дар рӯҳияи ватандӯстиву ватанпарварӣ, худшиносиву худогоҳӣ, барои онҳо муҳайё намудани шароити хуби хизмат ва риояи талаботи ойинномаҳои ҳарбӣ муҳимтарин самти сиёсати мудофиавии кишвар эълон гардид. Инчунин роҳбари давлат бо назардошти вазъи мураккаби ҷаҳони муосир ҷиҳати суръат бахшидан ба навсозӣ ва мучаҳҳазгардонии Қувваҳои Мусаллаҳ, баланд бардоштани омодабошии ҳарбӣ ва тақвияти иқтисодии

мудофиавии кишвар амалӣ намудани тадбирҳои зарурии иловагиро супориш доданд.

Бо ин мақсад вазорати мудофиа ва дигар сохторҳои низомӣ вазифадор гардиданд, ки ҷиҳати баланд бардоштани иқтисодии мудофиавии кишвар Концепсияи мудофиаи миллӣ таҳия ва пешниҳод намоянд.

Дар паём зимни таҳлили вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ номи давлатҳои алоҳида номбар карда намешавад, аммо таҳлили воқеаҳои ба шахрвандони нуқтасанҷ имконият медиҳад, ки омилҳои боиси мураккабии вазъияти ҷаҳон гардидаро дарк намуда, ба вазъияти мавҷудаи ҷаҳон баҳои сазовор диҳанд.

Дар чунин шароит таъмини манфиатҳои миллӣ ва ҳифзи арзишҳои анъанавӣ аз Тоҷикистон идомаи сиёсати хориҷии мутаваззин ва санҷидашуда, тавсеа ва рушди робитаҳои дӯстӣ ва ҳамкории мутақобилан судманду созандаи дуҷониба ва бисёрҷониба бо ҳамаи кишварҳои ҷаҳон дар асоси сиёсати «дарҳои кушода» - ро тақозо менамояд.

Дар паём вобаста ба раванди муносибатҳои байналмилалӣ муосир ташкили идомаи робитаҳои фаъол ва рушду таҳкими муносибатҳо бо шарикони стратегӣ, анъанавӣ ва боэътимод, саъю талош ҷиҳати таъмин намудани рушди устувор ва тақвияти руҳияи ҳусни ҳамҷаворӣ, эътимод ва дӯстии пайдор дар минтақаи Осиёи Марказӣ, ҳамкориҳо бо шарикони байналмилалӣ, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амнияти дастҷамъӣ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони ҳамкории исломӣ ва дигар сохторҳои бисёрҷониба, сохторҳои байналмилалӣ молиявӣ ва дигар шарикони рушд ҳамчун самти муҳими сиёсати хориҷӣ махсус таъкид карда шуд.

Роҳбари давлат бори дигар ҷонибдорӣ худро дар ҳалли масъалаҳои байналмилалӣ ва низоъҳои минтақавӣ бо роҳи муколама ва аз пуштибонӣ аз тақвияти нақши калидии Созмони Милали Муттаҳид дар ин раванд иброз намуд.

Ҳамчунин дар паём таъкид гардид, ки Тоҷикистон дар оянда низ дар ҳалли масъалаҳои мубрами ҷомеаи байналмилалӣ, аз қабили мубориза бо терроризм, ифротгарӣ, ҷинояткорӣ муташаккили фаромиллӣ, қочоқи силоҳ ва маводди муҳаддир, ҷиноятҳои киберӣ, ҳамчунин, мутобиқшавӣ ба пайомадҳои тағйирёбии иқлим ва рафъи оқибатҳои он саҳми босазои худро мегузорад.

14-уми декабри соли 2022 аз ҷониби Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид яқдилона қабул шудани қарор дар бораи «Соли байналмилалӣ

ҳифзи пиряхҳо» эълон кардани соли 2025 ва 21-уми март ҳамчун «Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шуда буданд, шаҳодати саҳми назаррас ва намоёни Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои муҳимтарини глобалии ҷаҳон мебошад.

Дастгирӣ ва пайгирии ҷомеаи ҷаҳон аз ташаббусҳои созандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бешак дар муътадил гардонидани авзои геосиёсӣ ва геоиқтисодии ҷаҳон, таъмини рушди устувор, амнияти байналмилалӣ, аз бухронҳои паёпайи иқтисодиву иҷтимоӣ берун овардани давлат ва ҳалқҳои олам, самаранок истифода бурдан аз манбаҳои пиряхҳо ҳамчун сарчашмаи асосии оби нушокӣ, ки дар замони муосир зиёда аз 2 млрд аҳолии олам аз нарасидани оби ошомиданӣ азият мекашанд, нақши босазои ҳудро ҳоҳанд гузошт.

Якдилона аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ ёфтани ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз муҳимият, хусусияти умумибашарӣ, башардӯстона ва иҷтимоӣ доштани онҳо ва ба манфиати инсоният равона шудани ташаббусҳо, инчунин дар ояндаи наздик ба яке аз проблемаҳои асосии ҷомеаи ҷаҳон табдил ёфтани он шаҳодат медиҳад. Дар навбати худ ин ташаббусҳо асос, принцип ва фалсафаи ҳамзистии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалқи онро бо ҷомеаи ҷаҳон намоиш медиҳад, ки боиси ифтихори ҳалқи Тоҷикистон мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23 декабри соли 2022. - Душанбе: «Шарқи озод», 2022. – 48с.

2. Раҳимзода Р.Ҳ. Дурнамои иқтисоди мамлакат дар Паёми Пешвои миллат // Садои мардум. 7. 01. 2020. № 3 - 4.

3. Сайнозимзода. Ф.С. Аҳамияти сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: «ЭР-граф». 2020.

4. Раҳмон Д.С. Боло бурдани сатҳи касбият омӯзгорон вазифаи мост(дар партави Паём) // Минбари ҳуқуқшинос. 31.12.2018. № 23-24.

5. Тохиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента // Народная газета. 20.07.2005. № 29.

Каримзода К.М.

Фишурда

ПАЁМ ВА ВАЪЪИ СИЁСИВУ ИҚТИСОДИИ ҶАҲОН

(Андешаҳо атрофи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022)

Мақолаи мазкур ба яке аз масъалаҳои мубрами илмҳои сиёсӣ – паём ва ваъъи сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳон бахшида шудааст. Муаллиф ибраз меорад, ки роҳбари давлат дар паём нисбати ваъъи сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳон бо дарк ва фаҳмиши баланди масъала ҳарф зада, сарчашмаву омилҳои ба он таъсиркунанда, оқибату паёмадҳои манфии онро воқеъбинона мавриди таҳлил қарор медиҳад, инчунин дар назди мақомоти давлатӣ ва халқи Тоҷикистон ҷиҳати кам кардани таъсирҳои ноғувори он ба иқтисодиёт ва некуаҳволии мардум масъала ва вазифаҳои созанда мегузорад. Қайд гардидааст, ки халқи Тоҷикистон ҳамчун қисми ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ аз равандҳои геосиёсӣ ва иқтисодӣ молиявӣ ба он вобаста бе тафовут набуда, проблемаҳои ҷаҳони муосирро ноҳуда нагирифта наметавонад.

Каримзода К.М.

Аннотация

ПОСЛАНИЕ В СВЕТЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В МИРЕ

(Размышления вокруг послания Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона Маҷлиси Оли Республики Таджикистан от 23 декабря 2022 года)

Данная статья посвящена одному из актуальных вопросов политологии – посланию Президента Республики Таджикистан, политической и экономической ситуации в мире. Автор констатирует, что глава государства в послании говорит о политической и экономической ситуации в мире с высоким уровнем понимания проблемы, реалистично анализирует источники и факторы, влияющие на её последствия в целях снижения её негативного воздействия на экономику и благосостояние народа, ставя перед органами государственной власти и народом Таджикистана конкретные задачи. Отмечается, что народ Таджикистана, как неотъемлемая часть международного сообщества, не может остаться в стороне от геополитических, экономических и финансовых процессов и не принимать во внимание проблемы современного мира.

Karimzoda K.M.

Annotation

**MESSAGE IN THE LIGHT OF POLITICAL AND
ECONOMIC SITUATION IN THE WORLD**

(Reflections on the message of the President of the Republic of Tajikistan, Leader of the Nation, respected Emomali Rahmon to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan dated December 23, 2022)

This article is devoted to one of the current issues of political science - the message of the President of the Republic of Tajikistan and the political and economic situation in the world. The author states that the head of state in his message speaks about the political and economic situation in the world with a high level of understanding of the problem, realistically analyzes the sources and factors influencing it, its consequences, in order to reduce its negative impact on the economy and well-being of the people, putting before the authority's state authorities and the people of Tajikistan specific tasks. It is noted that the people of Tajikistan, as an integral part of the international community, cannot remain aloof from geopolitical, economic and financial processes and not take into account the problems of the modern world.

ШАРОФЗОДА Р. Ш.*

**САНАДҲОИ ТАТБИҚИ ҲУҚУҚ ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР ШАРОИТИ
ДИГАРГУНИҲОИ КУЛЛИИ ҲАЁТИ ҶОМЕА**

Калидвожаҳо: санадҳои татбиқи ҳуқуқ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аломатҳои санадҳои татбиқи ҳуқуқ, шаклҳои санадҳои татбиқи ҳуқуқ, санадҳои ҳуқуқии фардӣ, санадҳои идоракунии, субъектони ҳуқуқтатбиқкунӣ, мақомоти ҳуқуқтатбиқкунӣ, субъектони ғайридавлатӣ, санадҳои локалӣ.

Ключевые слова: акты применения права, нормативные правовые акты, признаки актов применения права, формы актов применения права, индивидуальные акты применения права, управленческие акты, субъекты применения права, органы применения права, негосударственные субъекты, локальные акты.

The Keywords: acts of the using the right, normative legal acts, signs of the acts of the using the right, the forms of the acts of the using the right, the individual acts of the using the right, management acts, subjects of the using the right, organs of the using the right, not state subjects, local acts.

Санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар ҳаёти имрӯза вазифаҳои зеринро иҷро мекунанд:

- 1) асоси қонунии ҳалли баҳси ҳуқуқӣ мебошанд;
- 2) амалишавии ҳуқуқҳои субъективӣ ва иҷрои уҳдадорихои ҳуқуқиро таъмин мекунанд;
- 3) талабот ва манфиатҳои қонунии субъектони муносибатҳои ҳуқуқиро қонеъ мегардонанд;
- 4) унсури механизми танзими ҳуқуқӣ буда, муносибатҳои анъанавӣ ва нави ҷамъиятиро дар робита бо такмили қонунгузорӣ ва фаъолияти озоди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ танзим мекунанд;
- 5) дар ҳолатҳои зарурӣ муносибатҳои ҷамъиятиро фавран, ба таври таъҷилӣ танзим намуда, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, рушди устувори ҷомеаро таъмин мекунанд;
- 6) дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун оид ба масъалаҳои ташкилию амрдиҳӣ қабул шуда, фаъолияти муътадили мақомоти давлатӣ ва субъектони муносибатҳои озоди иқтисодиро таъмин мекунанд.

* ШАРОФЗОДА Рустам Шароф – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, профессори кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, тел.: (+992) 901000770. E-mail: www-rustam-tj@mail.ru

Одатан санадҳои татбиқи ҳуқуқро санадҳои фаврӣ меноманд. Аммо як қатор санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар давоми якчанд сол амалӣ карда мешаванд. Чунончи, санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки дар ҷараёни ҳалли баҳси ҳуқуқӣ (маданӣ, оилавӣ, иқтисодӣ ва дигар) қабул мешаванд, то қонеъ гардидани манфиатҳои қонунии тарафҳои баҳс амал мекунанд. Санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки ақди никоҳро расмӣ мекунанд, муддати тӯлонӣ амал мекунанд.

Илова бар ин, дар адабиёти илмӣ баҳси илмӣ оид ба вақти ба итмом расидани фаъолияти татбиқи ҳуқуқ идома дорад. Ба ақидаи як қатор олимон, фаъолияти мазкур бо қабули санади татбиқи ҳуқуқ ба итмом мерасад. Аммо олимони дигар бар ақидаанд, ки фаъолияти татбиқи ҳуқуқ пас аз қабули санади татбиқи ҳуқуқ, то пурра амалӣ гардиданаш (пурра қонеъ гардидани талабот, ниёз, манфиатҳои қонунии шахсони дахлдор) давом мекунад. Чунончи, ҳукми судӣ, ки бо он ҷазои маҳрумсозӣ аз озодӣ татбиқ мешавад, то пурра адо намудани ҷазои ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад.

Санади татбиқи ҳуқуқ масъалаи мураккаби назариявӣ мебошад, чунки намудҳои онҳо зиёд буда, аз тарафи доираи васеи субъектон қабул мешаванд. Илова бар ин, доираи субъектони қабулкунандаи санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар ҳаёти имрӯза дар робита бо васеъ гардидани танзими ҳуқуқӣ, фаъолияти ҳуқуқтатбиқсозии ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам ташкилотҳои ғайридавлатӣ (субъектони фаъолияти озоди иқтисодӣ) васеъ шуда истодааст. Ҳамчунин, санадҳои татбиқи ҳуқуқ муносибатҳои гуногуни ҷамъиятиро дар соҳаҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, амалисозии ҳуқуқ, фаъолияти меҳнатӣ, хизматӣ, соҳибкорӣ, хоҷагидорӣ, идоракунӣ ва ғайра танзим мекунанд. Хусусиятҳои зикршудаи санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар робита бо танзими ҳуқуқии фардӣ низ таҳлил карда мешаванд¹.

Санадҳои татбиқи ҳуқуқ аломатҳои умумии зерин доранд:

- санадҳои ҳуқуқии мушаххас буда, дар ҳолатҳои мушаххаси ҳаётӣ (таваллуди фарзанд, ақди никоҳ, ба вазифа таъйин шудан ва ғайра) қабул мешаванд;

- санадҳои фардӣ буда, нисбат ба шахсони муайян қабул мешаванд;

- аз ҷониби субъектони ҳокимиятдор ё зимни ваколати воғузоршуда аз тарафи субъектони дигар қабул шуда, мазмуни ҳокимиятӣ доранд;

- дар фаъолияти ҳуқуқтатбиқсозии ташкилотҳои ғайридавлатӣ (ширкатҳои хусусӣ) қабул мешаванд;

¹ Ниг.: Миннекес И.А. Индивидуальное правовое регулирование: (теоретико-правовой анализ): автореф. дис....д-ра юрид. наук. – Екатеринбург, 2009. – С. 17.

- меъёрҳои ҳуқуқиро дар бар намегиранд ва аз ин хотир, сарчашмаи ҳуқуқ нестанд;

- барои танзими ҳуқуқии локалӣ ё казуалӣ хизмат мекунанд, меъёрҳои умумии ҳуқуқиро мушаххас мегардонанд;

- ҳамчун факти ҳуқуқӣ асоси пайдоиш, тағйир ва қатъи муносибатҳои ҳуқуқӣ маҳсуб мешаванд;

- дар ҳолатҳои зарурӣ (қабули санадҳои судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ, гумрукӣ ва дигар) бо чораҳои маҷбурии ҳуқуқӣ таъмин карда мешаванд.

Аломатҳои зикршуда умумӣ буда, ба ҳамаи санадҳои татбиқи ҳуқуқ тааллуқ доранд. Ин аломатҳо дар адабиёти илмӣ ва таълимии ҳуқуқӣ васеъ истифода ва таҳлил мешаванд¹.

Мебояд зикр намуд, ки санадҳои татбиқи ҳуқуқие, ки аз тарафи субъектони ғайридавлатӣ (мақомоти идоракунии дохилии ташкилотҳои корпоративӣ, шахсони ҳуқуқӣ, соҳибкори инфиродӣ) ё дар чараёни ҳуқуқэҷодкунии локалӣ (дар фаъолияти маъмурияти корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо) қабул мешаванд, хусусиятҳои иловагӣ пайдо мекунанд, чунки бо салоҳияти ҳокимияти давлатӣ робита надоранд, шакли амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ нестанд, бо тартиботи муқарраршудаи дохилӣ (дохиликорпоративӣ, дохили муассиса ва ғайра) қабул мешаванд;

Санадҳои татбиқи ҳуқуқ (санадҳои сабти ҳолати шахрвандӣ, тасдиқкунандаи шакли таҳсилот ва ғайра) намуди санадҳои фардӣ, асоси пайдоиш, тағйир ва қатъи муносибатҳои ҳуқуқӣ буда, ҳуқуқу уҳдадорҳои субъектони муносибатҳои ҳуқуқиро муайян мекунанд. Барои ҳамин, баҳси илмӣ оид ба таносуби санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва шартномаҳои ғайримеъёрӣ (фардӣ) ҷой дорад. Шартномаҳои фардиро намуди санади татбиқи ҳуқуқ², ё баръакс, намуди мустақили санади ҳуқуқии фардӣ мешуморанд³.

Санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва шартномаҳои фардӣ бо маҳакҳои зерин фарқ мекунанд:

- субъектони қабулкунандаи санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва тарафҳои шартномаи фардӣ;

- тартиби қабули санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва бастании шартнома;

¹ Ниг.: Аверин А.В. Правоприменительная деятельность суда и формирование научно-правового сознания судей. – Саратов, 2003.- С. 79-81; Гарапшин К.М. Правоприменительная практика в советском и общенародном государстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 1986. – С. 60; Карташов В.Н. Теория правовой системы общества: учебное пособие в двух томах. Т. 1. – Ярославль: ЯрГУ, 2005. – С. 331-332; Марченко М.Н. Теория государства и права. – М., 2006. – 640 с.; Матузов Н.И. Применение и толкование права. Коллизии в праве // Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2014. – С. 465-466.

² Ниг.: Ядринцева О.В. Индивидуально-правовое регулирование: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2006. – С. 6..

³ Ниг.: Миннекес И.А. Ас. иш. – С. 17.

- мазмуни ҳокимиятии санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва мазмуни шартнома (ҳамчун шакли изҳори озоди иродаи тарафҳо);

- вазъи нобаробари иштирокчиёни муносибатҳои гуногуни идоравӣ, маъмурӣ, меҳнатӣ, хизматӣ зимни қабули санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва баробарии тарафҳои шартнома;

- вобастагии санадҳои татбиқи ҳуқуқ аз меъёри ҳуқуқӣ (қабули ин санадҳо дар асоси санади меъёрии ҳуқуқӣ) ва озодии шартнома (озодона муқаррар намудани ҳуқуқу уҳдадорихои тарафҳо).

Одатан санадҳои татбиқи ҳуқуқро, ки дар соҳаи идоракунӣ қабул мешаванд, ҳамчун санадҳои идоракунии давлатӣ, санадҳои мақомоти идоракунии давлатӣ (санадҳои маъмурӣ) шарҳ медиҳанд. Аммо дар ҳаёти имрӯза функцияҳои идоракуниро мақомоти идоракунии ташкилотҳои корпоративӣ, ташкилотҳои хусусӣ ва субъектони дигари фаъолияти озоди иқтисодӣ низ амалӣ мекунанд. Субъектони хусусӣ санадҳои татбиқи ҳуқуқро, аз он ҷумла дар соҳаи идоракунии дохиликорпоративӣ, дохилиидоравӣ қабул мекунанд. Барои ҳамин, як қатор олимон дуруст қайд мекунанд, ки «мақомоти идоракунии ҷамъиятҳои сахҳомӣ, ширкатҳои инфиродӣ ва хусусӣ тибқи қонунгузории амалкунанда ба қор қабул мекунанд ва аз вазифа озод мекунанд, санадҳоро оид ба татбиқи чораҳои ҷавобгарӣ ва ҳавасмандгардонӣ қабул менамоянд»¹.

Интихоби шакли санадҳои татбиқи ҳуқуқ қори худсарона набуда, дар асоси қонун сурат мегирад. Шакли санадҳои татбиқи ҳуқуқ ба талаботи зерин бояд ҷавоб диҳад:

- 1) мазмун ва эътибори расмӣ дорад;
- 2) субъектони бо салоҳият қабулкунандаро инъикос мекунанд;
- 3) эътибори ҳуқуқии ин санадҳоро муайян мекунанд;
- 4) дар ҳолатҳои зарурӣ дар қонун ифода карда мешавад (чунончи: шакли санадҳои судӣ, ки дар кодексҳои мурофиавӣ муайян карда мешавад).

Бо назардошти гуфтаҳои боло, ба таҳлили шаклҳои санадҳои татбиқи ҳуқуқ эътибори ҷиддӣ медиҳанд².

Дар ҳолатҳои зарурӣ қонунгузор ба тафовути санадҳои татбиқи ҳуқуқ аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ махсус ишора мекунанд. Ҳамчун мисол ба меъёрҳои зерини қонунгузорӣ ишора намудан мумкин аст.

¹ Карташов В.Н. Теория правовой системы общества: учебное пособие в двух томах. Т. 1. – Ярославль: ЯрГУ, 2005. – С. 295. .

² Ниг.: Вопленко Н.Н. Очерки общей теории права. – Волгоград, 2009. С. 436 с.; Ермолаева А.В. Методология подготовки нормативных актов органов исполнительной власти (документоведческий аспект) // Власть. – 2011. - № 11. – С. 76-80; Малько А.В., Гайворонская Я.В. Теория правовых актов: необходимость и пути создания // Государство и право. – 2012. - № 2. – С. 66-78.

1. Тибқи м. 21-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»: «Қарори якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусияти фардӣ ва ташкилию амрдиҳӣ доранд, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ намебошанд»¹.

2. Тибқи м. 22-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»: «Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки хусусияти фардӣ доранд ва амрҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ намебошанд».

3. Мутобиқи м. 23-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»: «Қарорҳои хусусияти фардидошта ва фармоишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ намебошанд».

4. Дар моддаҳои дигари Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» шаклҳои зерини санадҳои ғайримаъёрии мақомоти дигари давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ пешбинӣ мешаванд:

- фармоишҳои ғайримаъёрии роҳбарони вазоратҳо, мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳалли масъалаҳои таъҷилӣ ва ҷорӣ (м. 24);

- қарорҳои ғайримаъёрии кумитаҳои давлатӣ, Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии амнияти ядрӣ ва радиатсионии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (м. 24);

- қарорҳои хусусияти фардӣ ва ташкилию амрдиҳӣ доштаи Маҷлисиҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва амрҳои раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе (м. 25);

- қарорҳои Маҷлисиҳои вакилони халқи шаҳру ноҳияҳо ва амрҳои раисони шаҳру ноҳияҳо, ки хусусияти фардӣ ва ташкилию амрдиҳӣ доранд (м. 26);

- қарорҳои мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ки хусусияти фардӣ ва ташкилию амрдиҳӣ доранд (м. 27).

Тавре мушоҳида мешавад, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» се вазифаи муҳим ҳалли ҳудро меёбанд:

- яқум, тафовути санадҳои татбиқи ҳуқуқ аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба инобат гирифта мешавад;

- дуом, шаклҳои расмӣ санадҳои татбиқи ҳуқуқ (фармон, қарор, фармоиш) муайян карда мешавад;

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2017. - № 5. - Мод. 99.

- сеюм, риояи шаклҳои пешбинишуда дар фаъолияти мақомоти дахлдор ҳатмӣ буда, принсипи қонуният дар фаъолияти давлатӣ таъмин мегардад.

Шаклҳои дигари санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар санадҳои меърии ҳуқуқӣ, ки фаъолияти субъектони дигари татбиқи ҳуқуқро танзим мекунанд, пешбинӣ мешаванд.

Дар сатҳи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон тафовути аниқи санадҳои татбиқи ҳуқуқ аз санадҳои меърии ҳуқуқӣ гузаронида мешавад. Айни замон ба андешаи як қатор олимон, имконияти қабули санадҳои ҳуқуқии омехта, ки хусусиятҳои санадҳои меъриӣ ва татбиқи ҳуқуқро (фардиро) доранд, вучуд дорад. Ба ақидаи онҳо, дар як қатор ҳолатҳо санадҳои татбиқи ҳуқуқ дар заминаи меъёрҳои қонун қабул шуда, хусусияти фардӣ доранд, ҳамзамон бо ин, ба доираи васеи шахрвандон паҳн мешаванд. Бо вучуди ин, ба андешаи аксарияти олимон, ҷудо намудани санадҳои ҳуқуқии омехта аз дигар санадҳои ҳуқуқӣ асоси воқеӣ надорад, чунки санади меърии ҳуқуқӣ меъёрҳои фардиро дар бар гирифта наметавонад, дар санади татбиқи ҳуқуқ пешбинӣ намудани меъёрҳои умумии ҳуқуқӣ мамкин нест¹.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меърии ҳуқуқӣ» тафовути аниқи санадҳои татбиқи ҳуқуқ ва санадҳои меърии ҳуқуқӣ риоя мешавад. Тафовути ин санадҳо бо аломатҳои муайян карда мешавад. Аломатҳои умумии санадҳои татбиқи ҳуқуқ болотар зикр шуданд.

Айни замон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меърии ҳуқуқӣ» аломатҳои дигари (иловагии) санадҳои татбиқи ҳуқуқ ифода карда мешаванд. Чунончи, тибқи Қонуни мазкур, санадҳои татбиқи ҳуқуқ (фармонҳои ғайримаърии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷамоишҳои ғайримаърии роҳбарони вазоратҳо ва мақомоти дигар) аломатҳои иловагии зерин доранд:

- а) оид ба масъалаҳои таъҷилӣ ва ҷорӣ қабул мешаванд;
- б) хусусияти фардӣ доранд;
- в) хусусияти ташкилию амрдиҳӣ доранд.

Айни замон аломатҳои зикршуда ба санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки аз тарафи мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии давлатӣ қабул мешаванд, дахл доранд. Санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки аз тарафи мақомоти дигар қабул мешаванд, на ҳама вақт хусусияти таъҷилӣ доранд. Чунончи,

¹ Ниг.: Бошно С.В., Пыткова Т.А. Приказ: нормативный или правоприменительный акт // Юрист. – 2005. - № 10. – С. 10; Гайворонская Я.В., Балковая Е.Г. Правовые акты Российской Федерации: общетеоретический аспект исследования. Монография. – Владивосток, 2009; Малько А.В., Гайворонская Я.В. Теория правовых актов: необходимость и пути создания // Государство и право. – 2012. - № 2. – С. 21; Кашанина Т.В. Юридическая техника. Учебник. – М., 2011. – С. 286 с.; Матузов Н.И. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2012. – С. 465-466.

санадҳои судӣ, нотариалӣ, гумрукӣ дар ҳолатҳои муайяннамудаи қонун (мурочиати шаҳрвандон бо даъво ба суд, мурочиат ба мақомоти нотариалӣ, интиқоли бор ва ғайра) қабул мешаванд. Ин гуна санадҳо муддати тӯлонӣ (то қонест гардидани талабот ва манфиатҳои субъектони дахлдор) амал мекунанд.

Илова бар ин, санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки аз тарафи мақомоти алоҳида қабул мешаванд, на ҳама вақт хусусияти ташкилию амрдиҳӣ доранд. Чунончи, санадҳои судӣ (қарори судӣ оид ба баҳси маданӣ, ҳукми суд оид ба татбиқи ҷазои ҷиноятӣ) санадҳои ташкилию амрдиҳӣ набуда, санадҳои судии муруфиавӣ мебошанд, дар асоси қонун, нисбат ба шахс ё шахсони муайян қабул мешаванд, чораҳои масъулияти ҳуқуқӣ ва ҷавобгарии ҳуқуқиро татбиқ мекунанд.

Ҳамзамон бо ин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аломатҳои зарури санадҳои татбиқи ҳуқуқ ба инобат гирифта мешаванд. Чунончи, дар меъёрҳои Қонуни зикршуда махсус таъкид мешавад, ки санадҳои фардӣ ва ташкилию амрдиҳӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ нестанд. Дар воқеъ, санадҳои татбиқи ҳуқуқ меъёрҳои умумии ҳуқуқро муқаррар карда наметавонанд, чунки санадҳои ғайримаъёрӣ мебошанд. Аз ин хотир, қабули санадҳои ҳуқуқии омехтара (дар як вақт меъёрӣ ва ғайримаъёриро) қонун манъ мекунад.

АДАБИЁТ

1. Аверин А.В. Правоприменительная деятельность суда и формирование научно-правового сознания судей. – Саратов, 2003. – 234 с.
2. Бошно С.В., Пытикова Т.А. Приказ: нормативный или правоприменительный акт? // Юрист. – 2005. - № 10. – С. 10-12.
3. Вопленко Н.Н. Очерки общей теории права. – Волгоград, 2009. – 896 с.
4. Гайворонская Я.В., Балковая Е.Г. Правовые акты Российской Федерации: общетеоретический аспект исследования: монография. – Владивосток, 2009.
5. Гарапшин К.М. Правоприменительная практика в советском и общенародном государстве: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Казань, 1986. – 32 с.
6. Ермолаева А.В. Методология подготовки нормативных актов органов исполнительной власти (документоведческий аспект) // Власть. – 2011. - № 11. – С. 76-80.
7. Карташов В.Н. Теория правовой системы общества: учебное пособие: в двух томах. Т. 1. – Ярославль. ЯрГУ, 2005. – 547 с.
8. Кашанина Т.В. Юридическая техника: учебник. – М., 2011. – 496 с.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2017. - № 5. - Мод. 99.

10. Малько А.В., Гайворонская Я.В. Теория правовых актов: необходимость и пути создания // Государство и право. – 2012. - № 2. – С. 66-78.

11. Марченко М.Н. Теория государства и права. – М., 2006. – 640 с.

12. Матузов Н.И. Применение и толкование права. Коллизии в праве // Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2014. – С. 465-466.

13. Матузов Н.И. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2012. – 640 с.

14. Миннекес И.А. Индивидуальное правовое регулирование: (теоретико-правовой анализ): автореф. дис. ...докт. юрид. наук. – Екатеринбург, 2009. – 52 с.

15. Ядринцева О.В. Индивидуально-правовое регулирование: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2006. – 26 с.

Шарофзода Р. Ш.

Фишурда

САНАДҲОИ ТАТБИҚИ ҲУҚУҚ ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР ШАРОИТИ ДИГАРГУНИҲОИ КУЛЛИИ ҲАЁТИ ҶОМЕА

Дар мақола мафҳум, аломатҳо ва аҳаммияти санадҳои татбиқи ҳуқуқ, тафовути онҳо аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян ва таҳлил карда мешаванд. Ба аломатҳо ва хусусиятҳои нави санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки дар фаъолияти ташкилотҳои корпоративӣ ва субъектони дигари фаъолияти озода иқтисодӣ қабул мешаванд, таваҷҷуҳ зоҳир мешавад. Ҳамчунин, хусусиятҳои санадҳои татбиқи ҳуқуқ, ки дар дохили корхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо қабул мешаванд, таҳқиқ мешаванд. Аломатҳои санадҳои татбиқи ҳуқуқ бо назардошти васеъ шудани доираи субъектони фаъолияти татбиқи ҳуқуқ таҳлил карда мешаванд.

Шарофзода Р. Ш.

Аннотация

АКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВА И ИХ РОЛЬ В УСЛОВИЯХ ГЛУБОКИХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

В статье исследуются понятие, признаки и значение актов применения права. Уделяется внимание новым признакам и свойствам актов применения права, которые принимаются в деятельности корпоративных организаций и иных субъектов свободной экономической деятельности. Помимо того, анализируются акты применения права, которые принимаются в пределах предприятий, учреждений, организаций. Признаки актов применения права анализируются с учетом расширения круга субъектов применения права.

Sharofzoda R.Sh.

Annotation

**ACTS OF THE USING THE RIGHT AND THEIR ROLE IN CONDITION
OF THE DEEP PUBLIC TRANSFORMATIONS**

In article are researched notion, signs and importance of the acts of the using the right. It is spared attention new sign and characteristic of the acts of the using the right, which are taken in activity corporative organization and other subject to free economic activity. Aside from that, are it is researched acts of the using the right, which are taken within enterprise, institutions, organization. The signs of the acts of the using the right are it is researched with provision for expansions of the circle subject using the right.

АЛИФБЕКОВ А. Н.*

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ

Ключевые слова: Конституция, контроль, институт конституционного права, Конституционный суд, права, правовая гарантия, форма конституционного контроля, судебный конституционный контроль, Республика Таджикистан, конституционный надзор.

Калидвожаҳо: Конститутсия, назорат, институти ҳуқуқи конституционӣ, Суди конституционӣ, ҳуқуқҳо, кафолати ҳуқуқӣ, шакли назорати конституционӣ, назорати конституционии судӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, назорати конституционӣ.

Key words: Constitution, control, institution of constitutional law, Constitutional Court, rights, legal guarantee, form of constitutional control, judicial constitutional control, Republic of Tajikistan, constitutional supervision.

Важнейшей гарантией построения в Республике Таджикистан демократического правового государства и развития гражданского общества является достижение высокого качества и эффективного функционирования нормативно-правовой системы страны.

Эффективность государственного законодательства – это его способность оказывать оптимальное воздействие на соответствующие общественные отношения таким путем, при котором обеспечивается реализация норм государственного права.

В настоящее время одной из специфических правовых форм государственной деятельности является конституционный контроль. В основе функционирования органов конституционного правосудия находится обязанность добиваться конституционной законности, построения на территории страны единого правового пространства на основе Конституции.

Под конституционным контролем понимается установленная Конституцией или законом процедура осуществления уполномоченными органами контроля за соответствием Конституции правовых актов, принимаемых в государстве. В юридической литературе уделено внимание анализу понятия “контроль”, часто сопоставляемому с понятием “надзор”. Эти понятия различаются, что проявляется и в тех мерах, которые могут применить государственные органы, осуществляющие соответствующие функции.

* АЛИФБЕКОВ Алиммад Нурмамадович ассистент кафедры государственно-правовых дисциплин Российско-Таджикского (славянского) университета; Тел.: (+992) 000016885; E-mail: alifbekov.alimamad@bk.ru

Надзорные органы сами обычно не обладают правом отмены правового акта, но путем соответствующего реагирования пытаются обеспечить законность на практике. Контролирующие же органы, наоборот, отличаются не только правом отмены правовых актов, но и активным вмешательством в незаконную деятельность.¹

В. В. Боридин в своей работе подчеркивает, что «прежде всего, и конституционный контроль, и конституционный надзор являются формами правовой охраны конституции, или юридическими средствами, обеспечивающими соблюдение конституционной законности в стране. Далее, они выполняют единые задачи, а именно: обеспечение верховенства конституционных норм, обеспечение их непосредственного действия, а также установления в государстве режима конституционной законности, и в этом заключается сходство двух названных форм».

По мнению Н.В. Витрука, «конституционный контроль – это специфическая функция лишь компетентных органов публичной власти по обеспечению верховенства конституции в системе нормативных актов, ее прямого, непосредственного действия в деятельности субъектов общественных отношений на всей территории государства».

Ю. Л. Шульженко определяет «конституционный контроль как деятельность компетентных государственных органов по проверке, выявлению, констатации и устранению несоответствий нормативных актов конституции законам, в ходе которой эти органы полномочны отменять обнаруженные несоответствия».

Контрольная функция конституционного суда имеет свои отличительные черты, то есть она охватывает сферу нормотворчества в целом, и при этом проблемы целесообразности не должны иметь решающего значения.

Контрольная функция конституционного суда имеет свою специфику. Конституционный контроль охватывает сферу нормотворчества сверху донизу. При этом проблемы целесообразности не должны иметь решающего значения. Более того, принятие не самого удачного правового решения, реализованного в нормативном акте, не означает его неконституционность. В этом заключается отличие конституционного контроля от контроля, проводимого иными государственными органами, включая и ведомственный контроль. Исходя из значимости Конституции, как системообразующего акта, в ее верховенстве и защите заинтересованы все государственные органы, должностные лица и граждане. Однако особую, специфическую, роль здесь играют органы

¹ Авакьян С.А. Проблемы теории и практики конституционного контроля и правосудия. // Вестник МГУ. Серия 11: Право. – 1995. – № 4. – С. 38-41.

конституционного контроля. Ведь совершенно очевидно, и об этом свидетельствует опыт многих государств, что принимаемые нормативно-правовые акты часто противоречат Конституции, искажают ее смысл, содержат пробелы и другие дефекты. Это объясняется недостатками в правотворческой сфере, отсутствием надлежащей подготовки, знаний в той или иной сфере, влиянием политической конъюнктуры, обуславливается экономической или политической целесообразностью.

В законодательстве современных государств закреплено, что правовой охраной Конституции занимаются различные государственные органы, должностные лица. Это является их обязанностью. Вышестоящие органы в этих целях нередко наделяются правом отмены актов нижестоящих органов, если они не соответствуют законодательству.

Среди всех субъектов, осуществляющих контроль за соблюдением законодательства, следует выделить специализированные органы конституционного контроля. В отличие от иных органов эта функция для них является основной.

Одним из важнейших качеств современных (демократических) конституций, существования конституционного строя является непосредственное действие конституционных норм, их верховенство по отношению ко всем иным актам законодательства. Конституционный суд как раз и призван посредством проверки на соответствие Конституции нормативных актов утверждать верховенство конституционных норм и их реальное, прямое действие.¹

Наличие конституционного суда и его деятельность по обеспечению верховенства права свидетельствуют о демократическом характере государства, стремлении развивать такой конституционный строй, который по своему содержанию отвечает международным стандартам, среди которых наиболее важным является признание прав и свобод человека высшей ценностью. При этом отметим, что потребность в конституционном контроле будет существовать до той поры, пока создавать и исполнять законы будет человек, т.е. субъект, наделенный не только положительными свойствами, но и недостатками. Работы для органов конституционного контроля всегда хватит, по крайней мере, пока Конституция будет оставаться стержнем всей правовой системы. При этом и конституционные нормы будут постоянно развиваться, обогащаясь новым, более

¹ См.: Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран: учебное пособие. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 488 с.

современным содержанием. Даже в государствах с устойчивыми демократическими традициями деятельность по конституционному контролю является весьма интенсивной.

Объективная закономерность создания и деятельности конституционного суда заключается в том, что права и свободы граждан, их отношения с государством и обществом будут постоянно совершенствоваться, будут изменяться их объем и содержание.

Впервые в современном виде идея судебного конституционного контроля была реализована в США, причем у нее не было конституционной основы. По существу, Верховный Суд США создал судебный прецедент, который, несмотря на многие возникшие после этого трудности в работе этой судебной инстанции, был в итоге позитивно воспринят обществом и получил свое развитие. Наиболее важными в этом отношении в практике работы Верховного Суда США, положившими начало судебному конституционному контролю, были дела У. Мэрбэри против Д. Мэдисона (1803 г.) и Маккулох против Мэриленда (1819 г.). Основным выводом по этим делам заключался в том, что Верховный Суд может объявить принятый Конгрессом закон неконституционным. Созданный прецедент положил начало формированию американской модели конституционного правосудия, для которой характерно осуществление конституционного контроля судами общей юрисдикции. Данную модель восприняли государства Латинской Америки.

Процессы глобализации, которые вовлекают в свою орбиту все больше государств и более широкие слои населения, неизбежно порождают не только позитивные моменты, но и проблемы, над решением которых вынуждены будут работать управленцы, экологи, финансисты, специалисты в области социальной психологии, а также юристы. Вновь актуальным становится вопрос о праве наций на самоопределение, на свою государственность, на пользование родным языком и др. Конституционные суды уже в ближайшее время столкнутся с проблемами реализации свободы научного творчества, видимо, здесь могут быть ограничения. Так, достижения научно-технического прогресса, влияющие на статус человека, деформирующие его природу (например, в области клонирования, трансплантации человеческих органов, использования стимуляторов для кормления животных, выращивания растений, в последующем используемых в питании, и т.д.), поставят новые задачи и перед конституционалистами, теми, кто занимается правами человека, по разрешению возникших конфликтов. Сделать это на научной основе, оценить с точки зрения права может только конституционный суд.

В государствах СНГ судьи конституционных судов избираются (назначаются) парламентом по представлению Президента (например, в Азербайджане, России). В Республике Беларусь шесть судей назначаются Советом Республики (верхняя палата белорусского Парламента), а шесть – Президентом. В Молдове двое судей назначаются Президентом, двое – Парламентом, двое – Высшим советом магистратуры.

Приходится констатировать, что национальное законодательство и правоприменительная практика многих стран еще не достигли полного соответствия существующим международным стандартам в области прав и свобод человека, исполнения обязанностей. Каждое демократическое государство считает необходимым иметь этот институт государственной власти. Конституционные суды (органы конституционного контроля) действуют почти во всех европейских странах, в том числе в Австрии, Германии, Испании, Италии, Франции, Португалии, Бельгии, Венгрии, Хорватии, Румынии и других.

В настоящее время в большинстве стран мира действуют органы конституционного контроля, из них более 30 – на европейском континенте. Европейская модель конституционного контроля, при которой вопрос о конституционности проверяемого нормативного правового акта решается вне конкретного судебного дела, позволяет обеспечивать правовую объективность (беспристрастность) в силу отсутствия связанности при разрешении конституционных вопросов обстоятельствами конкретного дела, экономить время, так как каждый (судья – по конкретному делу и конституционные судьи – по вопросу конституционности нормативного акта) занят подготовкой и разрешением порученных к рассмотрению вопросов¹.

Вынося решения, конституционные суды ориентируются не только на современный уровень общественных отношений, но стремятся видеть перспективу развития правовых отношений. При этом, решая конкретную задачу, они обязаны формулировать свой подход по конкретному делу таким образом, чтобы, разрешая другой вопрос, косвенно связанный с предыдущим, не оказаться в будущем в “ловушке” противоречий, т.е. концепция решений должна быть последовательной в правовом отношении.

Видимо, еще достаточно новой, но перспективной для практики конституционного суда, является ориентация на соответствующую иерархическую соподчиненность норм самой Конституции. Нормы, посвященные основам конституционного строя, правам, свободам и обязанностям граждан, рациональной системе сдержек и противовесов между

¹ См.: Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Норма, 2019. – 816 с.

государственными институтами, должны получить свою приоритетную защиту со стороны конституционного суда.

Конституционный Суд обязан содействовать развитию таких важнейших принципов законотворческого процесса, как ясность и логичность юридических норм, предсказуемость последствий принятия законов и др.

В связи с этим важно своевременно устранять имеющиеся противоречия и неясности. Примером эффективной деятельности в этом направлении может быть Конституционный Суд.

По времени осуществления выделяют последующий и предварительный контроль, т.е. в зависимости от того, когда осуществляется проверка до вступления акта в силу (до его подписания) или после вступления в силу. В первом случае уже накоплена практика применения, и это помогает выявить позитивное и отрицательное в содержании акта, во втором – такой практики еще нет, и он носит абстрактный характер.¹

По правовым последствиям, которые наступают после проверки консультативный (решение органа контроля не имеет обязательного значения, носит характер своего рода совета) и постановляющий (решение имеет обязательную силу, его невыполнение может повлечь юридическую ответственность для соответствующего лица или органа).

По обязательности проведения подразделяют контроль на обязательный и факультативный, по способу проведения – на абстрактный (вне связи с конкретным спором) и конкретный (ставится вопрос о проверке в связи с конкретным спором). Можно классифицировать конституционный контроль по предмету проверки (законы, подзаконные акты, международные договоры, акты судебных органов и т.п.).²

Основные модели конституционного контроля – американская, европейская и смешанная. Для американской модели характерно осуществление контроля всеми судами, он является последующим и связан с рассмотрением конкретного спора. Субъектами обращения могут быть все те, кто имеет право обращаться в суды.

В отличие от американской европейская модель носит централизованный характер: создается специализированный орган конституционного контроля, задачей которого является проверка на соответствие Конституции прежде всего правовых актов. Он также может наделяться и иными полномочиями. Ряд авторов полагает, что при таком монопольном контроле одного органа в большей

¹ Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Кн. мир, 2018. -500 с.

² Брежнев О.В. Судебный конституционный контроль в России: проблемы методологии, теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2006. – 250 с.

степени обеспечивается единство судебной практики. При такой модели контроля действуют конституционные суды, конституционные советы.

Идея конституционного контроля была впервые реализована в работе Тайного Совета, созданного в Великобритании, основной задачей которого был контроль за законностью актов колоний, насколько они соответствовали законам британского парламента или общему праву.

Впервые в современном виде идея судебного конституционного контроля была реализована в США, причем у нее не было конституционной основы. По существу, Верховный Суд США создал судебный прецедент, который, несмотря на многие возникшие после этого трудности в работе этой судебной инстанции, был в итоге позитивно воспринят обществом и получил свое развитие. Европейская модель конституционного контроля была разработана выдающимся австрийским профессором права Г. Кельзенем. Для этой модели характерно то, что конституционное правосудие осуществляется не судами общей юрисдикции, а специализированными органами конституционного контроля – конституционными судами (хотя названия могут быть и иные: Конституционный трибунал – в Польше, Конституционный Совет – во Франции и Казахстане). Первые такие суды были созданы в 1920 г. в Австрии и Чехословакии, затем в 1931 г. – в Испании.

Таким образом, в настоящее время конституционный контроль в современном правовом государстве находится на стадии своего развития в Республике Таджикистан и Российской Федерации. В основе функционирования органов конституционного правосудия находится обязанность добиваться конституционной законности, построения на территории страны единого правового пространства во главе с Конституцией.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Авакьян С.А. Проблемы теории и практики конституционного контроля и правосудия // Вестник МГУ. Серия 11.: Право. – 1995. – № 4. – С. 38-41.
2. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран: учебное пособие. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: ИНФРА-М, 2018. — 488 с.
3. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Норма, 2019. — 816 с.
4. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Кн. мир, 2018. – 500 с.
5. Брежнев О.В. Судебный конституционный контроль в России: проблемы методологии, теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2006. – 250 с.
6. Витрук Н.В. Конституционное правосудие в России. – М.: Городец-Издат, 2001. — 508 с.

Алифбеков А.Н.

Аннотация

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ

В данной статье рассматриваются основные аспекты конституционного контроля в современном государстве и его роль, и значение, а также анализируются мнения ученых по названному институту конституционного права и его основные проблемы в современном правовом государстве. В демократическом и правовом государстве обеспечение режима конституционной законности является ключевым фактором развития страны. Конституционный контроль, выступая важнейшим средством обеспечения реального существования конституционализма, является одним из самых действенных механизмов реализации конституционных положений, он не только повышает эффективность законодательного процесса, но и значительно сокращает негативные последствия неконституционного закона.

Алифбеков А.Н.

Фишурда

**ТАШКИЛ ВА ИНКИШОФИ ИНСТИТУТИ НАЗОРАТИ
КОНСТИТУСИОНИ ДАР ДАВЛАТИ ХОЗИРА**

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои асосии назорати конститусионӣ дар давлати муосир ва нақш ва аҳамияти он мавриди баррасӣ қарор гирифта, инчунин андешаҳои олимони оид ба институти номбурдаи ҳуқуқи конститусионӣ ва мушкилоти асосии он дар давлати ҳуқуқии муосир мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Дар давлати демократӣ ва ҳуқуқӣ таъмини низоми қонунияти конститусионӣ омилҳои асосии рушди кишвар мебошад. Назорати конститусионӣ воситаи муҳимтарини таъмини мавҷудияти воқеии конститусионӣ махсуб ёфта, яке аз механизмҳои муассири татбиқи муқаррароти конститусионӣ буда, на танҳо самаранокии раванди қонунгузориро баланд мебардорад, балки оқибатҳои манфии қонуни ғайриконститусионӣро ба таври назаррас коҳиш медиҳад.

Alifbekov A.N.

Annotation

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF
CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE MODERN STATE**

This article examines the main aspects of constitutional control in a modern state and its role and significance, and also analyzes the opinions of scientists on the named institution of constitutional law and its main problems in a modern rule of law state. In

a democratic and legal state, ensuring a regime of constitutional legality is a key factor in the development of the country. Constitutional control, being the most important means of ensuring the real existence of constitutionalism, is one of the most effective mechanisms for implementing constitutional provisions; it not only increases the efficiency of the legislative process, but also significantly reduces the negative consequences of an unconstitutional law.

МАВЛОНАЗАРЗОДА О. А. *

**ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ АНДОЗБАНДИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ
ФОСИЛАВИИ ШАХСОНИ ХОРИҶӢ**

Калидвожаҳо: андозбандӣ, хизматарсонии фосилавӣ, шахсони хориҷӣ, хизматарсонии электронӣ, технологияҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотӣ, интернет, андозсупорандагон, объекти андозбандӣ, манъбаи андоз.

Ключевые слова: налогообложение, дистанционные услуги, иностранные лица, электронные услуги, информационные технологии, информационные сети, интернет, налогоплательщики, объект налогообложения, налоговая база

Keywords: taxation, remote services, foreign persons, electronic services, information technology, information networks, Internet, taxpayers, object of taxation, tax base

Дар асоси концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дар назар доштани арзишҳои умумибашарӣ ва манфиатҳои миллӣ, таъсири ҷаҳонишавӣ, ҷамоҳангсозӣ ва якхелакунии қонунгузори давлатҳо ва низомҳои ҳуқуқии ҷаҳонӣ, рушди муносибатҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, таъсиси иттиҳодияҳои нави ҷаҳонӣ ва минтақавии байни давлатҳо, таҳдиду хатарҳои нави ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад.

Сиёсати ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ ба коҳиш додани таъсири манфии ҷаҳонишавӣ, муқовимат бо хатарҳо ва таҳдидҳои ҷаҳонӣ (терроризм, экстремизм ва дигар падидаҳои хатарзо), ҳифзи фазои иттилоотии ҷумҳурӣ аз хатарҳои иттилоотии ҷаҳони муосир равона карда мешавад¹.

Заминаи ҳуқуқии тавачҷуҳи хоса ба соҳаи андоз ва дастгирии давлатии он муқаррароти конститусионӣ мебошад. Дар асоси моддаи 45 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон супоридани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, ҳатмист. Қонунҳое, ки андози навро муқаррар мекунад ва ё шароити андозсупорандагонро вазнин менамоянд, қувваи бозгашт надоранд².

* МАВЛОНАЗАРЗОДА Одилбек Абдулназар - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ. Тел.: (+992) 500000909

¹ Ниг.: Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 аз 6 феввали соли 2018., таҳти №1005// Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ. <https://mmk.tj/content>. [Захираи электронӣ]. (санаи муроҷиат: 22.09.2023).

² Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 юни соли 2003 ва 22 майи соли 2016. –Душанбе, 2016.

Дар Паёми навбатии худ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, ки Кумитаи андоз вазирадори карда мешавад, ки якҷо бо мақомоти марбути ҷиҳати беҳтар гардонидани хизматрасониҳои давлатӣ дар шакли электронӣ, мукамалсозии маъмурикунонии андоз ва дар ин замина баргараф намудани таъсири омилҳои инсонӣ ба раванди андозсупорӣ, инчунин, истифодаи ҳатмии дастгоҳи назоративу хазинавии дар речаи вақти воқеӣ амалкунанда ва низомии хазинаҳои маҷозӣ ҳангоми анҷом додани ҳисоббаробаркунонии пулӣ бо аҳоли тадбирҳои иловагиро амалӣ гардонад¹.

Дар шароити ҷаҳони муосир, вазъи мураккаби сиёсии ҷаҳон ва таъсири онҳо ба иқтисоди кишварҳо, ташаккули иқтисоди сабз, рушди тавлиди энергияи сабз, мушкилоти глобалии сайёра, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, назорати доимии вазъи ҷомеа ва рушди андозбандии давлатро талаб менамояд. Моҳияти иқтисодии андоз ин аст, ки давлат ба воситаи истифодаи ин фишанги иқтисодӣ як ҳиссаи муайяни даромади давлатро дар шакли марказонидашуда ҷамъоварӣ намуда, ба ин васила буҷети давлатро ғанӣ мегардонад ва маблағҳои қисмати даромади буҷетро барои таъмини рушди иқтисоди миллии кишвар, бахусус соҳаҳои афзалиятноки миллии он, саҳмгирии зарурӣ дар амалӣ намудани вазифаҳои иҷтимоӣ, давлатӣ ва ғайра сарф менамояд.

Мутобиқи муқаррароти қисми 1 моддаи 277 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон андозсупорандагони хизматрасонии фосилавӣ шахсони хориҷии бе макони фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф карда мешаванд, ки мустақиман ба шахсони воқеӣ, аз ҷумла соҳибкорони инфиродӣ, хизматрасонии фосилавиро анҷом медиҳанд ва маҳали ҷунин хизматрасонӣ ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, уҳдадоранд на дертар аз 30 рӯзи тақвимӣ аз рӯзи оғоз ё қатъ намудани хизматрасонии фосилавӣ, дар асоси пешниҳоди ариза ва ҳуҷҷатҳои дигар аз рӯи шакли тасдиқнамудаи мақоми ваколатдори давлатӣ ба таври электронӣ худро ба ҳисоб гиранд ё аз ҳисоб бароранд². Барои мақсадҳои андозбандии хизматрасонии фосилавӣ ба хизматрасонии электронӣ хизматрасониҳои дохил мешавад, ки тавассути шабакаи иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи иттилоотӣ - коммуникатсионии интернет бо усули автоматӣ (худкор) бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ амалӣ карда мешавад.

¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022. шаҳри Душанбе. Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/29823>. (санаи мурочиат: 13.09.2023.).

² Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. аз 23 декабри соли 2021, №1844. – Душанбе: ҶДММ “Абдулло ва Искандар Ко”, 2021. – С.416.

Бо мақсади таъмини иҷрои талаботи боби 43 Кодекси андоз, ҷиҳати андозбандии даромади шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хизматрасониҳои электронӣ машғул мебошанд. Ба ҳолати 1 июли соли 2023, дар маҷмӯъ, 28 адад (25 адад шахси ҳуқуқӣ ва 3 адад шахси воқеии хориҷӣ) дар мақомоти андоз ба қайд гирифта шудааст. Аз ҷониби ширкатҳои мазкур ба шахсони воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нимсолаи аввали соли 2023, ҷамъ ба маблағи 17368,3 ҳазор сомони хизматрасониҳои фосилавӣ иҷро карда шудааст ва маблағи ҳисобшудаи ААИ ғайрирезидентҳо 2750,1 ҳазор сомони ро ташкил менамояд, ки пардохти он ба буҷет таъмин карда шудааст¹.

Бояд қайд намуд, ки аз шумораи 28 адад субъекти хориҷии бақайд-гирифташуда, дар нимсолаи аввали соли 2023, ҳамагӣ 20 адади онҳо ба мақомоти андоз эълomiaҳои худро пешниҳод намудаанд. Чанд соли охир доир ба мафҳуми андоз аз Google миёни андозсупорандагон, инчунин, тамоми расонаҳои хабарӣ сару садоҳо паҳн гардиданд. Бисёриҳо ба ин назар буданд, ки андозбандӣ кардани ширкатҳои интернетӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриимкон аст. Истилоҳи «андоз аз Google» намуди андози нав набуда, балки як ҳолати махсуси андозбандии андоз аз арзиши иловашуда мебошад ва ин яке аз хизматрасониҳои электронии ширкатҳои хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Хизматрасонии электронӣ шакли хизматрасоние мебошанд, ки тавассути шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи иттилоотӣ ва коммуникатсионии Интернет ба тариқи худкор бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ пешниҳод карда мешаванд.

Ҳангоме сухан дар бораи хизматрасониҳои электронӣ меравад, ки кадом намуди хизматрасониҳои электронӣ ба чунин тартиб андозбандӣ карда мешаванд? Хизматрасониҳои электронӣ аз фуруши китобҳои электронӣ ва дигар файлҳои медиавии электронӣ (мундариҷаи рақамӣ), интиқоли ҳуқуқҳо барои истифодаи барномаҳо, таблиғ, дастгирии сайт, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот, омор, домен ва хостинг, дастрасӣ ба системаҳои ҷустуҷӯӣ, соҳаи IT ва ғайра иборатанд. Яъне инҳо хизматрасониҳои ҳастанд, ки тавассути Интернет пешниҳод карда мешаванд. Дар айни замон, шахси хориҷии анҷомдиҳандаи хизматрасонии фосилавӣ ба шахсони воқеӣ дар Кумитаи андоз ба ҳисоб гирифта шуда, дар нимсолаи аввали соли 2023 чунин шахсон аз ҳисоби хизматрасониҳои худ ба

¹ Ниг.: Манбаи электронӣ. Речаи дастарсӣ: <https://andoz.tj/TaxCommittee/BojuHiroj> (Санаи мурочиат 5.09.2023).

шахсони воқеӣ ба маблағи 2,7 млн сомонӣ андоз аз арзиши иловашуда ҳисоб ва ба бюджет пардохт намудаанд.

Андозсупорандагони хизматрасониҳои фосилавӣ шахсони хориҷӣ мебошанд, ки хизматрасониҳои электрониро мустақиман ё тавассути миёнаравҳо (агентҳо) ба шахсони воқеӣ пешниҳод мекунанд, ки маҳалли иҷрои онҳо қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ба ибораи дигар, агар харидорони хадамоти электронии шахсони хориҷӣ шахсони воқеии Тоҷикистон бошанд, пас ин шахсони хориҷӣ супорандагони «андоз аз Google» ҳисобида мешаванд. Агар хизматрасониҳо ба шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродии Тоҷикистон ва намояндагиҳои (филиалҳои) ширкатҳои хориҷӣ пешниҳод карда шаванд, пас онҳо агентҳои (миёнаравҳои) андоз эътироф карда мешаванд.

Агар дар ҳисоббаробаркунӣ якчанд шахсони ҳуқуқии хориҷӣ (агентҳо) иштирок кунанд, пас агенти андоз ҳамонест, ки ҳисоббаробаркунӣ бо шахси воқеии харидор тавассути он мегузарад. Объекти андозбандӣ даромад аз ҳисоби амалӣ намудани хизматрасониҳои электронӣ мебошад. Барои бақайдгирӣ шахси хориҷӣ (ё агенти андоз) бояд дар шакли тасдиқшуда дар муҳлати на дертар аз 20 рӯз, аз рӯзи оғози пешниҳоди хизматрасониҳои электронӣ, ариза пешниҳод намояд. Тибқи муқаррароти моддаи 278 Кодекси андоз, шахсони хориҷии анҷомдиҳандаи хизматрасонии фосилавӣ ба шахсони воқеӣ, ки нисбати онҳо муқаррароти моддаи 277 Кодекси андоз татбиқ мегарданд, дар асоси пешниҳоди ариза ва ҳуҷҷатҳои дигар аз рӯи шакли тасдиқнамудаи мақоми ваколатдори давлатӣ ба таври электронӣ ба ҳисоб гузошта мешаванд. Ариза дар бораи баҳисобгирии шахсони хориҷӣ ба мақоми ваколатдори давлатӣ на дертар аз 30 рӯзи тақвимӣ аз рӯзи оғоз намудани хизматрасонии фосилавӣ пешниҳод карда мешавад.

Андозсупорандагони хизматрасонии фосилавӣ шахсони хориҷии бе макони фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф карда мешаванд, ки мустақиман ба шахсони воқеӣ, аз ҷумла соҳибкорони инфиродӣ хизматрасонии фосилавиро анҷом медиҳанд ва маҳали чунин хизматрасонӣ мутобиқи моддаи 258 Кодекси андоз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад¹.

Агар чунин хизматрасонӣ ба шахсони ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муассисаҳои доимии шахсони ҳуқуқии хориҷӣ амалӣ карда шаванд, харидорони чунин хизматрасонӣ мутобиқи моддаи 260 Кодекси андоз,

¹ Ниг.: Манбаи электронӣ. Речаи дастарсӣ: https://andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code__15-03-2023-RT_tj.pdf. (Санай маурочиат: 5.09.2023).

агентҳои андоз эътироф карда мешаванд. Масалан. Шахси хориҷӣ-«Google» ба шахси воқеӣ хизматрасонии электрониро дар шакли бозии электронии пулакӣ бо арзиши 1150 сомонӣ мефурӯшад. Шахси воқеӣ ҳаққи хизматрасонии электрониро тавассути корти бонкӣ, ки ба ташкилоти қарзии молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дорад, пардохт менамояд. Шахси хориҷӣ-«Google» уҳдадор аст аз фурӯши хизматрасонии электронӣ ААИ-ро бо меъёри 15% ба маблағи 150 сомонӣ ҳисоб ва маблағи онро ба буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт намояд.

Дар ин ҳолат, ташкилоти қарзии молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳаққи хизматрасонии электрониро бо фармоиши шахси воқеӣ ба шахси хориҷӣ-«Google» интиқол медиҳад, супорандаи андоз аз арзиши иловашуда ва ё агенти андоз ҷиҳати нигоҳ доштан ва ба буҷет пардохт намудани андоз аз арзиши иловашуда ба ҳисоб намеравад. Ташкилотҳои қарзии молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси супориши шахси ҳуқуқӣ-резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқоли маблағи хизматрасонии электрониро иҷро менамояд, агенти андоз ба ҳисоб намеравад.

Ҳамзамон, агар шахси хориҷӣ-«Facebook» хизматрасонии электрониро ба ташкилотҳои қарзии молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом диҳад, пас ташкилоти қарзии молиявӣ-харидори чунин хизматрасониҳо ҳамчун агенти андоз эътироф карда мешавад. Дар чунин ҳолат, ташкилоти қарзӣ-молиявӣ уҳдадор аст, ААИ-ро дар манбаи пардохт нигоҳ дошта, онро ба буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт кунад ва эълонияи андоз ба хизматрасонии электронӣ дохил намешавад:

а) фурӯши мол (иҷрои кор, хизматрасонӣ), агар ҳангоми фармоишӣ тавассути шабакаи Интернет анҷомдодашуда таҳвили мол (иҷрои кор, хизматрасонӣ) бе истифода аз шабакаи Интернет амалӣ гардад;

б) фурӯши (додани ҳуқуқи истифодабарии) барномаҳо барои мошинҳои электронии ҳисоббарор (аз ҷумла бозиҳои компютерӣ), маҳзани маълумот дар ҳомилҳои моддӣ;

в) пешниҳоди хизматрасонии машваратӣ тавассути почтаи электронӣ;

г) пешниҳоди хизматрасонӣ вобаста ба додани дастрасӣ ба шабакаи Интернет. Хусусияти фарқкунандаи Кодекси андоз дар таҳрири нав нисбат ба Кодекси андози қаблӣ вобаста ба муқаррароти мазкур дар он мебошад, ки агар агенти андоз тибқи Кодекси андози қаблӣ соҳибкорони инфиродӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва муассисаҳои доимии шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ба ҳисоб мерафтанд, пас тибқи Кодекси андоз дар таҳрири нав агенти андоз танҳо шахсони ҳуқуқӣ ва муассисаҳои доимии шахсони ҳуқуқии хориҷӣ ба ҳисоб мераванд.

Илова бар ин, дар Кодекси андози амалкунанда муҳлати пешниҳоди ариза дар бораи баҳисобгирии (аз ҳисоб баровардани) шахсони хориҷии анҷомдиҳандаи хизматрасонии фосилавӣ то 30 рӯзи тақвимӣ муқаррар карда шудааст. Муҳлати мазкур тибқи Кодекси андози қаблӣ то 20 рӯзи тақвимино дар бар мегирифт.

Ба ҳолати 1 декабри соли 2022 шумораи умумии шахсони хориҷии анҷомдиҳандаи хизматрасонии фосилавӣ ба шахсони воқеӣ, ки худро дар Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври электронӣ ба ҳисоб гузошта, ҳамчун супорандаи андоз аз арзиши иловашуда ба қайд гирифта шудаанд, 23 ададро ташкил медиҳад ва арзиши умумии хизматрасонии онҳо дар 11 моҳи соли ҷорӣ 15250,5 ҳазор сомонино ташкил додааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2021-ум 3 831,4 ҳазор сомонӣ (133%) зиёд мебошад. Масалан, шахси хориҷӣ - «Facebook» дар шабакаи иҷтимоии худ рекламаи шахси ҳуқуқӣ-резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷойгир менамояд, ки арзиши хизматрасонии электронии мазкур маблағи 11500 сомонино ташкил медиҳад. Дар ин сурат, шахси ҳуқуқӣ-резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми пардохт намудани арзиши чунин хизматрасонии электронӣ (11500 сомонӣ) ба шахси хориҷӣ-«Facebook» ҳамчун агенти андоз дониста шуда, уҳдадор аст андоз аз арзиши иловашуда -ро ба маблағи 1500 сомонӣ дар манбаи пардохт нигоҳ дорад ва онро ба Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида, эълomiaи андозро ба мақомоти андоз пешниҳод намояд.

Зикр кардан бамаврид аст, ки маблағи ҳисобшудаи андоз аз арзиши иловашудаи ширкатҳои мазкур дар ин давра, ҳамагӣ 2 293,0 ҳазор сомонино дар бар гирифтааст, ки нисбат ба 11 моҳи соли гузашта ба андозаи 237,6 ҳазор сомонӣ (111,6%) зиёд мебошад. Шахси хориҷӣ-ширкати «Яндекс» (миёнарав) тавассути ҳамёни электронӣ ба шахси воқеии Ҷумҳурии Тоҷикистон хизматрасониҳои электронии шахсони хориҷӣ - «Google», «Apple», «Facebook»-ро пешниҳод менамояд. Шахси воқеӣ тавассути ҳамёни электронии шахси хориҷӣ-«Яндекс» бозии пулакии электронии «Google»-ро бо нархи 1150 сомонӣ мехарад. Дар чунин сурат, шахси хориҷӣ-«Яндекс» ҳамчун миёнарав агенти андоз ба ҳисоб рафта, уҳдадор аст, ки ААИ-ро ба маблағи 150 сомонӣ ба буҷети давлатии Тоҷикистон пардохт намояд ва эълomiaи онро ба мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод созад.

Мутобиқ ба муқаррароти Кодекси андоз, агар хизматрасониҳои электронӣ бо иштирок дар ҳисоббаробаркуниҳои силсилаи пайдарҳамии

якчанд шахсони ҳуқуқӣ-миёнаравон анҷом дода шаванд, дар ин ҳолат, агенти андоз шахси хориҷӣ – миёнараве дониста мешавад, ки новобаста аз мавҷудияти шартнома бо шахсони хориҷии анҷомдиҳандаи чунин хизматрасониҳо дар ҳисоббаробаркуниҳо бо шахсони воқеӣ бевосита иштирок менамояд. Масалан, шахси хориҷӣ-ширкати «Qiwī» бо иштироки ташкилоти қарзии молиявии ватании «А» ва ташкилоти қарзии молиявии ватании «Б» ба шахси воқеӣ фуруши китоби электронӣ аз ширкати «Amazon» - ро пешниҳод менамояд. Шахси воқеӣ тавассути ҳамёни электронии худ дар ташкилоти қарзии молиявии «Б» китоби пулакии электронии ширкати «Amazon»- ро бо нархи 2300 сомонӣ мехарад. Дар ин сурат, шахси хориҷӣ-ширкати «Qiwī» ҳамчун агенти андоз ба ҳисоб рафта, уҳдадор мебошад, ки ААИ-ро ба маблағи 300 сомонӣ ба Бучети давлатӣ пардохт намуда, эълומияи андозро ба мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод кунад.

Ташкилотҳои қарзии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳисоббаробаркуниҳои силсилаи пайдарҳамӣ барои чунин хизматрасониҳои электронӣ ҳамчун интиқолдиҳандаи ҳаққи хизматрасониҳои электронӣ иштирок намудаанд, барои анҷоми чунин амалиёт ҳамчун агенти андоз ба ҳисоб намераванд. Бояд кайд кард, ки ҳангоми қабули ин намуди андоз таҷрибаи кишварҳои дигар истифода гардидааст. Андоз ҳамчун воситаи чамъоварии даромади давлат ва яке аз кашфиётҳои бузургтарини инсоният мебошад¹. Шояд андозбандии хизматрасониҳои фосилавӣ (андоз аз Google) як манбаи дигари даромади бучети давлат гардад.

АДАБИЁТ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйирот ва иловаҳои 2016. Душанбе. 2016. -126 саҳ. –Бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.01.2022. – Душанбе. 2022. – С. 416.
3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.01.2022. – Душанбе. 2022. – С. 335.
4. Налоговое право: Учебник. Под общ. Ред. Ш.М. Исмаилова. – Душанбе: Изд-во “Эргграф”, 2018. -604 с.
5. Боев М.З., Мавлоназаров О.А. Ҳуқуқи андози Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ. – Душанбе: «Эр-граф», 2012. – 100с.

¹ Ниг.: Налоговое право: учебник / под общ. Ред. Ш.М. Исмаилова. –Душанбе: Изд-во “ЭР – граф”, 2018. С. 11.

6. Гафуров А.Д. Теоретические проблемы формирования и развития основных институтов финансового права развивавшихся стран: монография. – Душанбе: «Сино». 2012. 224 с.

7. Гаюров Ш.К. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ / зери таҳрири дотсент Шонасридинов Н.Ш. – Душанбе: «Сино». 2005. 216 с.

8. Ҳуқуқи андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ / зери назари номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Шонасридинов Н.Ш. – Душанбе, 2012. – 352 с.

9. 47. Ҳуқуқи андоз: китоби дарсӣ / зери таҳрири Ш.М.Исмоилов. Душанбе, 2003.

10. Шарифзода И.М. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи андоз: васоити таълимӣ. – Душанбе, 2016. – 228 с.

Мавлоназарзода О. А.

Фишурда

ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ АНДОЗБАНДИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ФОСИЛАВИИ ШАҲСОНИ ХОРИҶӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф тартиби андозбандии хизматрасониҳои фосилавии шахсони хориҷиро мавриди таҳлил қарор медиҳад. Хизматрасонии электронӣ шакли хизматрасоние мебошанд, ки тавассути шабакаи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи иттилоотӣ ва коммуникатсионии Интернет ба тариқи худкор бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ пешниҳод карда мешаванд.

Ҳангоме суҳан дар бораи хизматрасониҳои электронӣ меравад, шояд суоле пайдо шавад, ки кадом намуди хизматрасониҳои электронӣ ба чунин тартиб андозбандӣ карда мешаванд? Хизматрасониҳои электронӣ аз фуруши китобҳои электронӣ ва дигар файлҳои медиавии электронӣ (мундариҷаи рақамӣ), интиқоли ҳуқуқҳо барои истифодаи барномаҳо, таблиғ, дастгирии сайт, нигоҳдорӣ ва коркарди иттилоот, омор, домен ва хостинг, дастрасӣ ба системаҳои ҷустуҷӯӣ, соҳаи ИТ ва ғайра иборатанд. Яъне инҳо хизматрасониҳои мебошанд, ки тавассути Интернет пешниҳод карда мешаванд.

Мавлоназарзода О.А.

Аннотация

ПРАВОВОЙ СТАТУС НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДИСТАНЦИОННЫХ УСЛУГ ИНОСТРАННЫХ ЛИЦ

В статье автор анализирует порядок налогообложения дистанционных услуг иностранных лиц. Электронные услуги – это форма услуг, которые автоматически предоставляются через информационно-коммуникационную сеть, в том числе информационно-коммуникационную сеть Интернета с использованием информационных технологий.

Когда речь идет об электронных услугах, может возникнуть вопрос: какие виды электронных услуг облагаются таким образом? Электронные услуги включают в себя продажу электронных книг и других электронных медиа файлов (цифрового контента) передачу прав на использование программ, рекламу, поддержку сайтов, хранение и обработку информации, статистику, домен и хостинг, доступ к поисковым системам в сфере IT, и т. д. То есть это услуги, которые предоставляются через интернет.

Mavlonazarzoda O. A.

Annotation

LEGAL STATUS OF TAXATION OF REMOTE SERVICES OF FOREIGN PERSONS

In this article, the author analyzes the procedure for taxation of remote services of foreign persons. Electronic services are a form of services that are automatically provided through an information and communication network, including the Internet information and communication network, using information technology.

When it comes to electronic services, the question may arise: what types of electronic services are taxed in this way? Electronic services include the sale of e-books and other electronic media files (digital content), the transfer of rights to use programs, advertising, website support, information storage and processing, statistics, domain and hosting, access to search engines, IT sphere, and etc. That is, these are services that are provided via the Internet.

УМЕДОВ К.М.*

ЗАКОНОТВОРЧЕСКАЯ ПРОЦЕДУРА КАК САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ СТАДИЯ ОПЕРАТИВНОГО ЗАКОНОТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Ключевые слова: законодательная процедура, законотворческая стадия, законотворческий процесс, нормативный правовой акт, закон, Маджлиси Оли Республики Таджикистан.

Калидвожаҳо: тартиби қонунгузорӣ, мархилаи қонунгузорӣ, ҷараёни қонунгузорӣ, санади меъёрии ҳуқуқӣ, қонун, Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Key words: legislative procedure, legislative stage, legislative process, normative legal act, law, Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan.

Законотворческий процесс по своему содержанию является сложным и имеет стадийную характеристику, осуществляется поэтапно. Мы не будем рассматривать все стадии законотворческого процесса, а остановимся и исследуем «законодательную процедуру».

По итогам рассмотрения законопроекта государственными органами, местными органами исполнительной власти, местными органами самоуправления, иными государственными учреждениями и негосударственными организациями, законопроект направляется в Парламент – высший представительный – законодательный орган государства.

Проект закона и весь сопроводительный материал отправляется в нижнюю палату Парламента – в Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Рассмотрение Парламентом Таджикистана проекта закона есть «законодательная стадия» законотворческого процесса.

Необходимо отметить, что субъекты законодательной инициативы могут обратиться в Парламент как с конкретным законопроектом, так и с законодательным предложением о разработке соответствующего проекта закона¹, но это может быть только при текущем законотворчестве. При оперативном законотворчестве законопроект в парламент отправляет оперативная законотворческая группа.

Законодательную стадию А. Р. Нематов подразделяет на два этапа: а) принятие законопроекта нижней палатой (Маджлиси намояндагон); б) их одобрение верхней палатой (Маджлиси милли)².

* Умедов Кадриддин Минходжидинович – ассистент кафедры государственно-правовых дисциплин юридического факультета РТСУ; Тел.: (+992) 909131356; E-mail: kadrudin1979@mail.ru

¹ См.: Регламент Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, утвержденный постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 7 ноября 2001 года № 437. Ст. 95.

² См.: Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан: актуальные вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид наук. – М. 2013. С. 141 – 143.

Из анализа Регламента нижней палаты Парламента Таджикистана можно сделать вывод, что законодательная стадия состоит из двух основных этапов (рассмотрение проекта закона нижней и верхней палатой Парламента); каждый основной этап имеет свои подэтапы.

В нижней палате подэтапами являются: регистрация проекта закона в аппарате нижней палаты; рассмотрение проекта закона юридическим отделом и передача его Совету нижней палаты в течение 14 дней со дня его поступления в юридический отдел; Совет нижней палаты направляет проект закона в комитеты палаты для обсуждения; после обсуждения ответственный комитет подготавливает текст проекта закона и текст проекта постановления Совета Маджлиси намояндагон о внесении проекта закона на рассмотрение в Маджлиси намояндагон; рассмотрение проекта; принятия проекта закона или его отклонение.

По итогам обсуждения проект закона направляется в верхнюю палату - Маджлиси Милли. Верхняя палата дает заключение: - рекомендуется Маджлиси милли одобрить принятый Маджлисом намояндагон законопроект; - рекомендуется Маджлиси милли вернуть законопроект на доработку.

Законодательная стадия осуществляется только в рамках парламентских слушаний, она является ядром законотворческого процесса.

Законодательную процедуру реализует специализированный высший представительно – законодательный, государственно – общественный орган – парламент. Законодательная стадия осуществляется на двух уровнях, один из которых условно можно назвать основным (законодательная палата), а второй уровень – дополнительным (верхняя палата). В Таджикистане Маджлиси намояндагон рассматривает законопроект в одном или двух чтениях.

Для полноценной реализации законодательных полномочий предлагается принятие закона Республики Таджикистан в трех чтениях. Это должно способствовать устранению постоянных изменений, а также повысить эффективность работы парламента и качество законов¹.

В России для принятия законопроекта предусмотрено три чтения, что позволяет более тщательно рассмотреть проект закона, способствует минимизации правовых рисков и создает условия для плодотворной работы и выработке качественной правовой нормы. Исходя из этого мысль Якубовой С.Н. о законодательном признании третьего чтения проектов законов в Парламенте Таджикистана является целесообразной и обоснованной.

Стадия подписания проекта закона Главой государства является последующей стадией и заключается в экспертизе и подписании проекта закона. Стадия подписания проекта закона Главой государства является особой стадией в законотворческом процессе, она заключается не просто подписанием проекта закона. Роль института президентства в правовом, демократическом и социальном государстве огромная. Это, безусловно, касается и правотворческой политики, входящей в перечень особых направлений института президентства.

¹ Якубова С.Н. Конституционно – правовой статус: Маджлиси Оли (Парламент) Республики Таджикистан: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Москва, 2008. – С. 19.

Президент обязан проводить тщательную экспертизу закона, который преподносится представительно – законодательной властью. Президент не просто арбитр, он гарант Конституции, прав человека, стабильного и развивающегося общества. При Главе государства существует специализированное управление, в состав которого входят квалифицированные юристы страны, которые дают объективное и научно - обоснованное заключение к проекту закона.

Стадию опубликования можно назвать чисто технической стадией, так как нормы права не изменяются и не могут быть изменены.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Регламент Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, утвержденный постановлением Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 7 ноября 2001 года № 437. Ст. 95.
2. Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан: актуальные вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид наук. – М., 2013. – 331 с.
3. Якубова С.Н. Конституционно – правовой статус: Маджлиси Оли (Парламент) Республики Таджикистан: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – М., 2008. – 23 с.

Умедов К.М.

Аннотация

ЗАКОНОТВОРЧЕСКАЯ ПРОЦЕДУРА КАК САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ СТАДИЯ ОПЕРАТИВНОГО ЗАКОНОТВОРЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Законотворческий процесс относится к разновидностям государственной деятельности, которая осуществляется на постоянной основе. В настоящей статье автор намерен рассмотреть стадию «законодательной процедуры», доказать, что такая обособленная стадия существует в законотворческом процессе, которая осуществляется в рамках парламентских слушаний. Для достижения цели, автор использует такие методы как системный, структурный, анализ и синтез, а также герменевтический метод научного исследования. Выводы. Стадия «законодательная процедура» существует как самостоятельная стадия законотворческого процесса, которая производится только в рамках парламентских слушаний проекта закона.

Умедов Қ. М.

Фишурда
РАМИЁТИ ҚОНУНЭҶОДКУНӢ ҶАМЧУН МАРҶИЛАИ
МУСТАҚИЛИ РАВАНДИ ФАВРИИ ҚОНУНГУЗОРӢ

Мурофиаи қонунэҷодкунӣ яке аз намудҳои фаъолиятҳои давлат мебошад, ки ба таври доимӣ амалӣ карда мешавад. Дар мақола муаллиф ният дорад, ки марҳилаи «тартиби қонунгузорӣ»-ро мавриди баррасӣ қарор диҳад, то исбот намояд, ки чунин марҳилаи алоҳида дар раванди қонунгузорӣ, ки дар доираи муҳокимаи парламенти гузаронида мешавад, вучуд дорад. Муаллиф барои ноил шудан ба ҳадаф аз усулҳои системавӣ, сохторӣ, таҳлил ва синтез, инчунин усули герменевтикаи тадқиқоти илмӣ истифода мебарад. Хулоса, марҳилаи «расмиёти қонунэҷодкунӣ» ҷамчун марҳилаи мустақили раванди қонунгузорӣ вучуд дорад, ки танҳо дар доираи муҳокимаи парлумонии лоиҳаи қонун амалӣ карда мешавад.

Umedov K. M.

Annotation

**LEGISLATIVE PROCEDURE AS AN INDEPENDENT STAGE OF THE
OPERATIONAL LEGISLATIVE PROCESS**

The legislative process refers to a type of government activity that is carried out on an ongoing basis. In this work, the author intends to consider the stage of “legislative procedure”, to prove that such a separate stage exists in the legislative process, which is carried out within the framework of parliamentary hearings. To achieve the goal, the author uses methods such as systemic, structural, analysis and synthesis, as well as the hermeneutic method of scientific research. Conclusions. The “legislative procedure” stage exists as an independent stage of the legislative process, which is carried out only within the framework of parliamentary hearings of a draft law.

НАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНӢ – НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА

НАВИДҲОИ СУДИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3 – 5 апрели соли 2023 дар шаҳри Женева Ҳамоиши (Коллоквиуми) судӣ дар мавзуи «Ҳимояи судии ҳуқуқи инсон ва манфиатҳои оммавӣ аз ифлосшавии муҳити зист аз моддаҳои химиявӣ ва партовҳо» баргузор гардид, ки дар кори он Қувватзода Ф.Ҷ. – судьяи Суди конститусионӣ иштирок ва бо маъруза баромад намуд.

Зимни баромадаш Қувватзода Ф.Ҷ. омилҳои дигаргуншавии иқлим ва пешниҳодҳои муҳими Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар масъалаи обу иқлимро қайд намуда, изҳор кард, ки то имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ 9-пешниҳоди муфиди Пешвои тоҷикони ҷаҳонро дар масъалаҳои обу иқлим қабул намуданд.

Ҳамчунин қайд карда шуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз моҳи июни соли 2001 аъзои Конвенсияи Орхус буда, қонунгузори дар самти экология ва муҳити зист ба талаботи Конвенсияи мазкур ҷавобгӯ мебошад.

11–13 майи соли 2023 дар шаҳри Санкт-Петербург Конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Конститутсия ва назорати конститусионӣ: таҳкими назария ва такмили амалия», ҳамчунин 11-умин Форуми байналмилалӣ ҳуқуқшиносони Санкт - Петербург баргузор гардид. Дар кори он судяҳои Суди конститусионӣ Қувватзода Ф. Ҷ. ва Идрисзода Б.А. иштирок намуда, Қувватзода Ф. бо маъруза баромад намуд.

25–26 майи соли 2023 Раиси Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон Абдулҳафиз Ашурзода ва судьяи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷамшед Ҷамшедзода дар шаҳри Самарқанди Ҷумҳурии Ўзбекистон дар Конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Тамоюли рушди моделҳои падидаи шикояти конститусионӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ» иштирок намуданд.

29 май – 1 июни соли 2023 дар Ҷумҳурии Кореяи Ҷанубӣ 4-умин Симпозиуми байналмилалӣ дар мавзуи «Дастрасӣ ба адолат: дурнамои конститусионӣ» баргузор гардид. Дар кори он судьяи Суди конститусионӣ Идрисзода Б.А. ва Бадалова С. – сармутахасис оид ба кор бо кадрҳо ва корҳои махсус иштирок намуда, Идрисзода Б.А. бо маъруза баромад намуд.

Дар кори ин чорабинии сатҳи байналмилалӣ, ки бо ташаббуси Суди конститусионии Ҷумҳурии Ўзбекистон ва Комиссияи Венетсиягии Шӯрои

Аврупо баргузор гардид, раисон ва намояндагони мақомоти назорати конституцсионии Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Франция, Австрия, Босния ва Герсоговина, президент ва коршиносони Комиссияи Венетсиягии Шӯрои Аврупо, олимон ва намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Ўзбекистон иштирок ва дар мавзӯҳои мубрами таҳкими кафолатҳои конституцсионии ҳуқуқи инсон, падидаҳои назорати конституцсионӣ ва шикоятҳои конституцсионӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупо баромад намуданд.

Дар Конференсияи байналмилалӣ Раиси Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо маъруза дар мавзӯи «Падидаи шикоятҳои конституцсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: масъалаҳои назария ва амалия» баромад кард. Инчунин, пешбурди кори бахши чоруми Конференсия аз тарафи ҳайати Тоҷикистон бомуваффақият анҷом дода шуд. Дар рафти ин конференсия Ёддошти тафохум оид ба ҳамкориҳо миёни Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди конституцсионии Ҷумҳурии Ўзбекистон ба имзо расонида шуд, ки ин 8-умин Ёддошти тафохуми Суди конституцсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақомоти назорати конституцсионии давлатҳои хориҷӣ мебошад.

15 майи соли 2023 судьяи Суди конституцсионӣ Чамшедзода Ҷ.Н. тариқи маҷозӣ дар конференсия бо ҳайати таҳририяи маҷаллаи Ахбори комиссияи Авруосиёгӣ бо намояндагони Суди конституцсионии Ҷумҳурии Қазоқистон иштирок намуд.

Дар раванди кори конференсия масъалаҳои сифати мақолаҳо ва дигар маводи дар маҷалла нашршаванда, ҳамчунин густариши минбаъдаи ҳамкориҳои судманди тарафайн мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

6 июни соли 2023 судья - котиби Суди конституцсионӣ Чамшедзода Ҷ.Н. –дар музокироти Симпозиуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳимояи ҳифзи ҳуқуқи инсон дар доираи назорати конституцсионӣ» иштирок ва суханронӣ намуд.

26 – 27 июни соли 2023 дар шаҳри Остонаи Ҷумҳурии Қазоқистон бо ташаббуси Шӯрои Аврупо нишасти Кумитаи минтақавии роҳбарикунандаи Барномаи Шӯрои Аврупо дар мавзӯи «Валоияти қонун дар Осиёи Марказӣ» баргузор карда шуд. Дар кори он Қувватзода Ф.Ҷ. - судьяи Суди конституцсионӣ иштирок ва бо маъруза баромад намуд.

НОВОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

3-5 апреля 2023 года в Женеве прошёл судебный Коллоквиум на тему: «Судебная защита прав человека и общественных интересов от загрязнения окружающей среды химическими веществами и отходами», в работе которой принял участие судья Конституционного суда Кувватзода Ф.Дж. и выступил с докладом.

В ходе своего выступления Кувватзода Ф.Дж. отметил факторы изменения климата и важные международные инициативы Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по вопросу пресной воды и климата. В частности заявил, что до сегодняшнего дня международным сообществом признаны 9 глобальных инициатив Лидера таджиков по водной и климатической проблематике.

Также было отмечено, что Республика Таджикистан является членом Орхусской конвенции с июня 2001 года, а законодательство в области экологии и окружающей среды соответствует требованиям данной Конвенции.

11-13 мая 2023 года в городе Санкт-Петербурге прошла Международная конференция на тему: «Конституция и конституционный контроль: усиление теории и совершенствование практики», а также 11-й Международный форум петербургских юристов.

В данном мероприятии международного уровня приняли участие судьи Конституционного суда Таджикистан Кувватзода Ф. Дж. и Идрисзода Б.А. Судья Конституционного суда Ф. Кувватзода выступил с докладом.

29 мая – 1 июня 2023 года в Республике Корея (Южной Корее) прошел 4-й Международный симпозиум «Доступ к правосудию: конституционный взгляд». В работе Симпозиума приняли участие судья Конституционного суда Республики Таджикистан Идрисзода Б.А. и главный специалист по кадровым и особым делам аппарата Конституционного суда Бадалова С. – Судья Идрисзода Б.А выступил с докладом.

25-26 мая 2023 года Председатель Конституционного суда Республики Таджикистан Абдулхафиз Ашурзода и судья Конституционного суда Республики Таджикистан Джамшед Джамшедзода приняли участие в Международной конференции «Тенденция развития моделей института конституционной жалобы в странах Центральной Азии» в городе Самарканд Республики Узбекистан.

В работе данного международного мероприятия, которое состоялось по инициативе Конституционного суда Республики Узбекистан и Венециан-

ской комиссии Совета Европы, приняли участие президенты и представители органов конституционного контроля Узбекистана, Казахстана, Кыргызстана, Франции, Австрии, Боснии и Герцеговины, председатель и эксперты Венецианской комиссии Совета Европы, учёные и представители органов государственной власти Республики Узбекистан и выступили с докладами по вопросам укрепления конституционных гарантий прав человека, институтов конституционного контроля и конституционной жалобы в странах Центральной Азии и Европы.

На Международной конференции Председатель Конституционного суда Республики Таджикистан выступил с докладом на тему «Институт конституционной жалобы в Республике Таджикистан: вопросы теории и практики». Также делегация Республики Таджикистан успешно модерировала в работе четвертой сессии Международной конференции. В ходе данной Конференции был подписан Меморандум о взаимопонимании и сотрудничестве между Конституционным судом Республики Таджикистан и Конституционным судом Республики Узбекистан, который является восьмым Меморандумом о сотрудничестве между Конституционным судом Республики Таджикистан и органами конституционного контроля зарубежных стран.

15 мая 2023 года судья Конституционного суда Джамшедзода Дж.Н. принял участие в онлайн-конференции редколлегии журнала «Вестник Евразийской ассоциации органов конституционного контроля».

В ходе работы с членами редколлегии были обсуждены вопросы о качестве научных статей и материалов предложенных для печати в журнале и другие вопросы взаимного сотрудничества.

6 июня 2023 года судья – секретарь Конституционного суда Джамшедзода Дж.Н. в формате онлайн участвовал в работе Международного симпозиума на тему «Защита прав человека в рамках конституционного контроля» и выступил с докладом.

26-27 июня 2023 года в городе Астана Республики Казахстан по инициативе Совета Европы состоялось заседание Регионального руководящего комитета Программы Совета Европы «Верховенство закона в Центральной Азии». В работе данного мероприятия участвовал судья Конституционного суда Кувватзода Ф.Дж. и выступил с докладом.

**Талабот ба мақолаҳое, ки барои нашр дар маҷаллаи
«Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешниҳод мешаванд**

Ҳаҷми камтарини маводи пешниҳодшаванда – чор саҳифа матн, дар намуди файли MS Word.

Андозаи чоп: 14, Times New Roman, Times New Roman Tj, фосилаи байнисатрии 1,5 (якуним) хуруфчинӣ шуда, майдон: боло ва поён – 2,5 см, чап – 1,5 см ва рост – 3,5 см бошад.

Дар мақола хатман ҳамроҳ карда мешаванд:

- 1) номи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 2) насаб, ном ва номи падари муаллифи мақола бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 3) маълумот барои тамос (телефони мобилӣ ва суроғаи электронии муаллиф);
- 4) фишурда бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ (то 500 аломат ҳар яке, бо назардошти фосила, нуқта ва вергул);
- 5) калидвожаҳо (панҷ-ҳафт калимаҳои асосии мақола бидуни тавзеҳи онҳо бо чудосозии онҳо тавассути аломати вергул) бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ;
- 6) рақамгузориҳои иқтибосҳо ба адабиёт бо рақамҳои арабӣ дар қисми болоии матн оварда мешаванд. Масалан, ҳамчуноне ки аз ҷониби Н.Ф. Сафарзода ишора гардидааст, «чунин самара ҳангоме зоҳир мегардад, ки...»¹.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби алифбо оварда шуда, бо назардошти қоидаҳои байнидавлатӣ (ГОСТ) оро дода шуда, дар охири мақола оварда мешавад. Мақолаҳо дар шакли чопӣ ва электронӣ пешниҳод карда мешавад (бо имзои муаллиф).

Ба ҳар як мақола ба таври хатмӣ аз ҷониби аъзои ҳайати тахририяти маҷалла ва ё олимону мутахассисони аз ҷониби идораи маҷалла аз рӯи ихтисос ҷалбгардида тақриз дода мешавад. Тақризи манфӣ асос барои рад намудани чопи мавод мебошад (ба муаллиф дар ин бора ба таври хаттӣ ё электронӣ хабар дода мешавад). Ҳаққи қалам барои чопи мақола пардохт намешавад. Муаллифон ба идораи нашрия ҳуқуқи истисноӣ барои истифодаи асарро бо тарзҳои зерин медиҳанд:

- таҷдид, нашр ва бознашри мақола (ҳуқуқ ба таҷдид ва нашр);
- паҳн намудани мақола бо ҳар роҳ (ҳуқуқ ба паҳн намудан).

Пешниҳоди мавод ба идораи маҷалла амали ҳуқуқиест, ки ба пайдоиши ҳуқуқи уҳдадорихоӣ дахлдор равона шудааст. Розигии муаллиф ба нашри мавод бо шартҳои зикршуда ҳамчун розигии ӯ оид ба чой додани мақола дар шакли электронии маҷалла фаҳмида мешавад. Идораи маҷалла ҳуқуқ дорад мавод ва мақолаҳои маҷалларо дар маҳзанҳои электронии ҳуқуқӣ ва дигар маҳзани маълумоти электронӣ ҷойгир созад. Муаллиф метавонад ҳангоми пешниҳоди мақола идораи маҷалларо оид ба норозигии худ дар хусуси шартҳои истифодаи мақолааш огоҳ созад. Дар сурати вайрон кардани талаботи таҳияи мақолаҳо мавод барои коркард ба муаллиф баргардонида мешавад. Муаллиф вазифадор аст, ки дар бораи тағйиротҳои вориднамудааш идораи маҷалларо огоҳ созад (мақтуб дар шакли электронӣ). Ҳангоми риояи нашрдани талаботи таҳияи мақола аз ҷониби муаллиф, идораи маҷалла ҳуқуқ дорад бо нишон додани далел ва сабабҳо аз нашри маводи пешниҳодшуда даст кашад ва чопи онро рад созад.

Требования, предъявляемые к статьям для публикации в журнале «Вестник Конституционного суда Республики Таджикистан»

Минимальный объем подачи материала – четыре страницы текста, набранного в формате Word.

Параметры набора: 14-й размер кегля, Times New Roman, полуторный интервал, поля: верхнее и нижнее – по 2, 5 см, левое – по 1, 5 см и правое – по 3, 5 см.

К статье обязательно прилагаются:

- 1) название статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 2) фамилия, имя и отчество автора статьи на таджикском, русском и английском языках;
- 3) контактные данные (номер мобильного телефона и адрес электронной почты автора);
- 4) аннотации на таджикском, русском и английском языках (до 500 знаков каждая, включая пробелы, точки и запятые);
- 5) ключевые слова (пять-семь основных слов статьи без расшифровки понятий через запятую) на таджикском, русском и английском языках;
- 6) Нумерация ссылок на литературу осуществляется арабскими цифрами в верхнем уголке текста, например: как указано Н.Ф. Сафарзода, «данный эффект проявляется при ...»¹.

Список литературы указывается в алфавитном порядке. Страницы должны быть пронумерованы. Статьи принимаются в печатном и электронном экземплярах (подписываются автором).

Статьи в обязательном порядке рецензируются членами Редакционно-экспертного совета журнала в соответствии с профилем представленной работы и (или) привлеченными редакцией учеными и специалистами согласно порядку рецензирования рукописей. Отрицательная рецензия является основанием для отказа в публикации работы (автору сообщается об этом в письменном виде). Гонорар за публикацию статей не выплачивается. Аспиранты имеют право на бесплатную публикацию статей. Авторы передают редакции исключительное право на использование произведения следующими способами:

- воспроизведение статьи (право на воспроизведение);
- распространение экземпляров статьи любым способом (право на распространение).

Представление материала, поступившего в адрес редакции, является конклюдентным действием, направленным на возникновение соответствующих прав и обязанностей. Согласие автора на опубликование материала на указанных условиях, а также на размещение его в электронной версии журнала предполагается. Редакция оставляет за собой право размещать материалы и статьи журнала в электронных правовых системах и иных электронных базах данных. Автор может известить редакцию о своем несогласии с подобным использованием его материала при представлении статьи. В случае нарушения перечисленных редакционных требований материал может быть возвращен автору на доработку. О внесенных изменениях автор обязан сообщить редакции (письмо в электронном виде). При несоблюдении автором предъявляемых требований редакция имеет право отказаться публиковать представленный материал с мотивированным объяснением причин отказа.

Ба матбаа 03.12.2023 супорида шуд.
Ба чопаш 13.12.2023 имзо шуд.
Қоғази офсет. Андозаи 60x84 1/16. Ҷузъи чопӣ 15,5.
Супориши №133. Адади нашр 100 нусха.
Матбааи ҶДММ «Аршан», Хувайдуллоев 9,